

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

**Duch svatý jako božská osoba v počátcích
křesťanského umění. Pokus o teologickou a umělecko-
historickou reflexi**

Bakalářská práce

Autor: Bc. Eliška Havránková

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice

Studijní obor: Náboženská výchova

Vedoucí práce: PhDr. Radek Martinek, Ph.D.

Oponent práce: doc. Mgr. Jan Hojda, Th.D.

Hradec Králové

2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Bc. Eliška Havránková

Studium: P19K0237

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Náboženská výchova

Název bakalářské práce: **Duch svatý jako božská osoba v počátcích křesťanského umění. Pokus o teologickou a umělecko-historickou reflexi**

Název bakalářské práce AJ: The Holy Spirit as a divine person at the beginnings of Christian art. An attempt at theological and artistic-historical reflection

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude mít interdisciplinární charakter na pomezí teologie, spirituality a dějin umění. Nejprve se zaměří na základní biblickou nauku o Duchu svatém a její teologickou reflexi v prvních křesťanských staletích. Na příkladu několika základních děl se pokusí o popis a interpretaci základních teologických důrazů jako odrazu spirituálního prožívání člověka, včetně přesahu do moderní doby.

BERGER, Rupert, KONZAL, Václav. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008.

BIEGEL, Richard, KONEČNÝ, Lubomír, OTTOVÁ Michaela, PRAHL Roman. *Ikonografie: témata, motivy, interpretace*. Praha: Karolinum, 2016.

DOLISTA, Josef. *Věřím v Ducha svatého: základy pneumatologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Litomyšl: Paseka, 2008.

HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999.

KIRSCHBAUM, Engelbert. *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*. Rom: Herder, 1968.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna: základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2017.

RAHNER, Karl, VORGRIMMER, Herbert. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-934-8.

ROYT, Jan, ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998.

RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006.

STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 1992.

Zadávací pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Radek Martinek, Ph.D.

Oponent: doc. Mgr. Jan Hojda, Th.D.

Datum zadání závěrečné práce: 12.3.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 13. 6. 2023

Eliška Havránková

Anotace

HAVRÁNKOVÁ, Eliška. *Duch svatý jako božská osoba v počátcích křesťanského umění. Pokus o teologickou a umělecko-historickou reflexi*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměří teologickou výpověď Písma o třetí Božské osobě, tj. Duchu svatém, a to na pozadí formujícího se raně křesťanského umění, potažmo umění křesťanského Východu obecně (ikonopis). Zaměří se na některá vybraná schémata zobrazování třetí Božské osoby v umění prvních křesťanských století, v době, kdy se rodí křesťanské zobrazovací umění. Pokusí se o jejich interpretaci od jednoduchých symbolů po propracovanější ikonografická schémata, stejně jako jejich o zasazení do širších kulturních souvislostí. Na příkladu východních ikon bude reflektováno přetrvávání či proměna těchto ikonografických motivů ve světle příslušných dobových spirituálních důrazů.

Práce bude mít interdisciplinární charakter na pomezí teologie, spirituality a dějin umění. Nejprve se zaměří na základní biblickou nauku o Duchu svatém a její teologickou reflexi v prvních křesťanských staletích. Na příkladu několika základních děl se pokusí o popis a interpretaci základních teologických důrazů jako odrazu spirituálního prožívání člověka, včetně přesahu do moderní doby.

Klíčová slova: Duch svatý, osoba, církev, Letnice, dějiny umění, liturgika, Trojjediný Bůh

Abstract

HAVRÁNKOVÁ, Eliška. *The Holy Spirit as a Divine Person in the Beginnings of Christian Art. An attempt at theological and art-historical reflection.* Hradec Králové: Pedagogical Faculty of the University of Hradec Králové, 2023. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor's thesis will focus on the theological statement of the Scriptures about the third Divine person, i.e. the Holy Spirit, against the background of the formative early Christian art, and the art of the Christian East in general (iconography). It will focus on some selected schemes of depicting the third divine person in the art of the early Christian centuries, the time when Christian representational art was being born. It will attempt to interpret them from simple symbols to more elaborate iconographic schemes, as well as to place them in a broader cultural context. On the example of eastern icons persistence or change of these iconographic motives will be reflected and in the light of the relevant period spiritual emphases. The persistence or transformation of these iconographic motifs will be reflected on the example of Eastern icons in the light of relevant contemporary spiritual emphases.

The work will have an interdisciplinary character at the intersection of theology, spirituality and art history. It will first focus on the basic biblical doctrine of the Holy Spirit and its theological reflection in the first Christian centuries. Using several foundational works as examples, it will attempt to describe and interpret the basic theological emphases as a reflection of human spiritual experience, including overlap with modern times.

Keywords: Holy Spirit, person, church, Whitsuntide, art history, liturgy, Triune God.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala PhDr. Radku Martinkovi, Ph.D. za odborné vedení a rady, které mi při zpracování práce poskytl.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 13. 6. 2023

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod	10
1 Tajemství Božího Ducha	11
1.1 Působení Božího Ducha ve Starém zákoně	17
1.1.1 Dárce života a smrti	18
1.1.2 Ochránce a bojovník	20
1.1.3 Zprostředkovatel moudrosti	21
1.2 Působení Božího Ducha v Novém zákoně a Pavlových listech.....	22
1.2.1 Duch, který sestupuje.....	24
1.2.2 Duch, který se dotýká.....	25
1.2.3 Duch, který promlouvá	26
2 Křesťanská ikonografie a její vývoj v dějinách.....	27
2.1 Doba pronásledování a první křesťanské památky.....	28
2.2 Umění křesťanského východu a spor o ikonu	30
3 Symboly Božího Ducha v Bibli, tradici, liturgii a ikonografii	32
3.1 Symboly z neživé přírody.....	32
3.1.1 Světlo	32
3.1.2 Oblak.....	33
3.1.3 Voda.....	34
3.1.4 Vítr.....	34
3.1.5 Bouře.....	35
3.1.6 Zemětřesení.....	35
3.2 Symboly z živé přírody	36
3.2.1 Holubice.....	36
3.2.2 Včela	36
3.2.3 Sasanka	37
3.2.4 Pivoňka	37
3.2.5 Orlíček	37
3.2.6 Len	38
3.3 Antropomorfní symboly.....	38
3.3.1 Dech.....	38
3.3.2 Krev	39
3.3.3 Ruka.....	39
3.3.4 Jazyk	39
3.3.5 Ústa	40
3.3.6 Prsy	40
3.3.7 Tělo	40
3.4 Plody lidské práce	41
3.4.1 Olej.....	41
3.4.2 Víno	42

3.4.3	Oděv.....	43
3.5	Profese.....	43
3.5.1	Lékárník.....	43
3.5.2	Harfeník.....	43
3.6	Abstraktní symboly.....	44
3.6.1	Dar.....	44
3.6.2	Pečeť.....	44
3.6.3	Hrot šípu.....	45
3.6.4	Závdavek.....	45
3.6.5	První ovoce.....	46
3.6.6	Obřízka srdce.....	46
3.7	Barvy.....	47
3.7.1	Bílá.....	47
3.7.2	Červená.....	48
	Závěr.....	49
	Seznam použité literatury.....	50
	Obrazové přílohy.....	53

Úvod

„*O Duchu svatém je nemožné mluvit a nemožné mlčet.*“¹ Z takto prostého důvodu si dovoluji otevřít téma, které je komplexní, nevyčerpatelné a nádherné. Duch svatý, ačkoli prostupuje celou teologií, je pro křesťany stále tajemstvím, které se nedaří v plnosti nahlédnout. Jde o Třetí božskou osobu, osobu v pravém slova smyslu, která však nebývá v umění ani lidských představách jako osoba zpodobňována. Lidskými pojmy není možné vyjádřit všeobjímající sílu Ducha svatého.

Cílem této práce není podat vyčerpávající výklad ohledně zvolené problematiky. Usiluje o stanovení několika základních charakteristik týkajících se Božího Ducha a jeho zobrazování ve výtvarném umění. Pomocí vybraných symbolů a několika základních uměleckých děl se pokusí odhalit a interpretovat odraz spirituálního prožívání člověka. Zájmem práce je nahlédnout Ducha svatého „lidskýma očima“.

Práce sestává ze tří hlavních kapitol. První část pojednává o Duchu svatém v obecné rovině, přičemž vychází trinitárního pozadí působení Božího Ducha, a následně rozvede rozmanité projevy Božího Ducha v Písmu svatém. Druhá kapitola nás ve stručnosti provede křesťanskou ikonografií a uměním křesťanského východu. Třetí kapitola se bude zabývat širokou škálou symbolů Božího Ducha jakožto odrazu spirituálního prožívání člověka. Práce bude mít interdisciplinární charakter. Vychází z trinitární teologie, pneumatologie, soteriologie, spirituální teologie, liturgie a ikonografie.

¹ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011. s. 13.

1 Tajemství Božího Ducha

Duch Boží je pro křesťany stále tajemstvím. Je skrytý.² Zachytit jej lidskými pojmy je krajně obtížná záležitost.³ Duch svatý, ačkoli je nám blízko, je natolik transcendentní, že každý pokus pojmově jej uchopit musí být nutně nedostatečný. Žádné lidské slovo nedokáže v úplnosti vyjádřit komplexní, paradoxní, a přitom jasné působení Božího Ducha.

Svatý Antonín z Padovy hovoří o Duchu svatém jako o „*obnoviteli*“, který rozlévá a rozprostírá Boží milost do všech stran a zároveň zůstává neměnný.⁴ Je tajemnou, dynamickou⁵ a proměňující silou.⁶

Duch Boží se vyznačuje nejen skrytostí, ale i paradoxem.⁷ Má schopnost spojovat zdánlivě neslučitelné prvky.⁸ V dějinách spásy to prokázal nesčetněkrát. Tak způsobil početí Ježíše. Tak zapříčinil obrácení v srdci hříšníka. Věříme, že jeho mocí vstanou těla z mrtvých. Duch Boží působí univerzálně a osvětluje lidi, aby se stali svatými.⁹

Nauka o Duchu svatém se nazývá pneumatologie. Jedná se o teologickou disciplínu zabývající se božskou přirozeností, osobou a působením Ducha svatého. Cílem této nauky je upozornit na všeobecnou provázanost všech témat křesťanské teologie a osvětlit tuto spojitost ve světle Trojice a dějin spásy.¹⁰ V předkoncilní a scholastické teologii nenalezneme samostatné pojednání o Duchu svatém, nicméně zmínkami o něm je klasická teologie plná. Můžeme tak hovořit o tzv. *roztroušené pneumatologii*.¹¹ Křesťanská pneumatologie se vyznačuje třemi stěžejními momenty. V první řadě se jedná o úzkou provázanost mezi Duchem a Kristem, dále je to osobní důstojnost Božího Ducha, kdy platí že Duch Boží je osobou v plném slova smyslu a je uctíván spolu s Otcem a Synem, a za třetí je to definování Ducha svatého v křesťanské pneumatologii téměř výhradně prostřednictvím symbolů.

² Srov. PRITCHARD, Ray. *Jména Ducha svatého*. Praha: Triton, 2021, s. 11.

³ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 9.

⁴ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 139.

⁵ BROŽ, Prokop. *Ospravedlnění v listu Římanům*. In: Pavel z Tarsu – apoštol národů: studie DTI HK. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012. s. 43.

⁶ RAHNER, Karl, VORGRIMLER, Herbert, *Teologický slovník*. Praha: Zvon, 1996, s. 73.

⁷ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 8.

⁸ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 10-11.

⁹ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Znáš Boha Otce, Syna i Ducha svatého?* OLOMOUC: Centra Aletti, 2005, s. 141.

¹⁰ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 397.

¹¹ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 10-11.

Nejčastějšími symboly v Písmu jsou vítr, dech, pomazání olejem, dar, holubice, voda, oheň a vztah lásky. Dalším symbolem může být prostor. Pohybujeme se tedy v širokém pásmu symbolické teologie.¹²

Nespoutaná svoboda, to je Duch svatý.¹³ Jak se dočítáme v Janově evangeliu, „*Vítr vane, kam chce*“ (J 3,8). Jeho působení je univerzální¹⁴, mnohotvárné a dynamické.¹⁵ Má moc proměňovat a probouzí k životu. Vždyť právě on vzkřísil Krista a skrze Ducha svatého vstanou i naše těla z mrtvých.¹⁶ „Kristus“ znamená „pomazaný“. Jeho pomazáním je Duch. Po svém oslavení může konečně seslat Ducha i všem ostatním. Ježíš nazývá Ducha svatého „*paraklétos*“ – *ten, který je přivolán*. Tento výraz se překládá také jako *Utěšitel* nebo *Přímluvce*.¹⁷ Kristus mluví o třetí božské osobě také jako o *Duchu pravdy* (J 16,13). Svatý Pavel pak používá výraz *Duch zaslíbení* (Ga 3,14; Ef 1,13) nebo *Duch Kristův* (Ř 8,9).

Duch je přítomný v Božím Slově. Právě on inspiroval autory biblických textů, svaté Otce, magisterium, Tridentský sněm nebo I. a II. vatikánský koncil. Nabízí vnuknutí a neustále nás uvádí do plnosti života s Bohem.¹⁸

Záhadnost Ducha svatého tkví již v samotném trojičním mystériu. Život, který nám dává, je životem božským, je svobodnou pozvánkou k účasti na životě Svaté Trojice.¹⁹ Duch nikdy nepůsobí osamoceně. Vždy odkazuje na Svatou Trojici, neboť jak vyznáváme v Krédu z *Otce i Syna vychází*. Hovoříme o tzv. „*věčném vycházení*“.²⁰ Svatí Otcové jsou přesvědčeni, že právě on je naším přirozeným životem. Životem od Boha a ve společnosti Boha. Životem, který Bůh původně pro člověka zamýšlel, když jej stvořil a usadil do rajske zahrady.²¹

Duch svatý je třetí božskou osobou. Je to prostor vzájemnosti mezi Otcem a Synem. Je to prostor, který nás zve, do kterého jsme zváni a který může přebývat v našem srdci. Základní

¹² POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 10.

¹³ VYMĚTALOVÁ, Eva. *Duch Svatý – dárcé života pro křesťana a Církev*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2020, s. 12.

¹⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorační*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 399.

¹⁵ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 9.

¹⁶ AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, 101.

¹⁷ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 186-188.

¹⁸ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 158-159.

¹⁹ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Znáš Boha Otce, Syna i Ducha svatého?* OLOMOUC: Centra Aletti, 2005, s. 143.

²⁰ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 213.

²¹ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Znáš Boha Otce, Syna i Ducha svatého?* OLOMOUC: Centra Aletti, 2005, s. 143.

christologická teze „*Ježíš je Pán*“ je možná jen ve světle Ducha svatého. Pouze ten, kdo se nechává vést Duchem, může vyznat, že Kristus je Božím Synem v lidském těle.²²

Je nutné zdůraznit úzkou provázanost Božího Syna a Božího Ducha. Syn vychází plozením, Duch vydechováním.²³ Jejich poslání je společné, bylo tu od počátku a zůstane až do naplnění časů. Oba jsou jedné podstaty s Božím Otcem, všichni tři mají společný vnitřní život, avšak jedná se o různé osoby. Jsou neoddělitelní a zároveň se odlišují. Je to nevyčerpatelné tajemství a zdroj duchovního bohatství a bohatství milosti.

Křesťanská víra má christocentrický rozměr a pneumatologie tak stojí v blízkosti jak christologie, tak i antropologie. Každá osoba má bytostnou vazbu na Krista. Člověk je povolán k této účasti na božím synovství. Právě mocí Ducha svatého jsme pozvedáni do nekonečné vzájemnosti Otce a Syna.²⁴ Duch svatý má moc proměňovat lidská srdce a svět i přes to, že jeho působení je skryté. Právě vylití Ducha svatého způsobí, že ztracené a rozptýlené Boží děti se opět shromáždí v jedno.²⁵

Duch Boží způsobuje dobré vnitřní hnutí, obrácení, lítost, dává nové srdce.²⁶ Je přítomen ve svátostech. Sestupuje do lidského slavení a uskutečňuje Kristovy činy. Je sdílením a působí dobro v člověku i mezi lidmi. Je to „Moc nejvyššího“. Spojuje lidské s božským a je „*nosnou silou*“, která otvírá prostor Nejsvětější Trojice. Zve člověka k úzkému vztahu s Bohem.²⁷ Právě Duch probouzí lásku a víru a vede nás ke Kristu, v němž se křesťanská láska zjevila do krajnosti.²⁸ Přítomnost Ducha nás pozitivním způsobem proměňuje a činí z nás Boží chrám.²⁹

Z antropologického hlediska je vhodné poukázat na to, že každý interpersonální vťah potřebuje své transcendentální ukotvení.³⁰ Jen tak může člověk přijímat druhého jako osobu s nepodmíněnou, nezaslouženou důstojností. Mezilidské sdílení tak nabírá pneumatologický rozměr. Člověk nachází sám sebe výlučně v prostoru věčného sdílení Otce a Syna, v nekonečné

²² Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 404.

²³ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 464.

²⁴ HOJDA, Jan, PAVIENSKÝ, Zbyněk. *Hledání vzájemnosti: Obraz rodiny v konceptuální fotografii – pokus o teologickou interpretaci*. Jablonec nad Nisou: IN, 2012, s. 27-28.

²⁵ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 191-192.

²⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek I*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 100.

²⁷ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek I*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 159.

²⁸ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek II*. Praha: Scriptum, 1994, s. 5.

²⁹ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek I*. Praha: Scriptum, 1992, s. 24.

³⁰ HOJDA, Jan, PAVIENSKÝ, Zbyněk. *Hledání vzájemnosti: Obraz rodiny v konceptuální fotografii – pokus o teologickou interpretaci*. Jablonec nad Nisou: IN, 2012, s. 92.

vzájemnosti, v atmosféře lásky „věčného Dárce a věčně Obdarovaného“.³¹ Současní teologové ve své práci hovoří mimo jiné o rodině a manželství, které je možné považovat za specifickou ikonu Nejsvětější Trojice, kde láska dvou osob vchází do prostoru sdílení, jenž je otevřený dalšímu životu i druhým lidem. Toto otevřené sdílení je možné s jistou mírou nadsázky nazvat „přirozenou svátostí“, neboť se v něm lze lehce dotknout mystéria trinitární lásky.³²

Proti víře v Nejsvětější Trojici a Ducha svatého jako Boha se vymezoval modalismus (sabellianismus) a pneumatomachismus (makedonianismus, eunomianismus, arianismus). Modalismus vyznával jediného osobního boha, který se pouze projevoval různými způsoby. Pneumatomachismus vycházel z arianismu a proklamoval, že Syn a Duch se svou podstatou odlišují od Otce. Nejsou Bohem. Jsou mu podřízeni a jsou součástí stvoření.³³ Na tyto teze církev reagovala zejména ve 2. polovině 4. století. V roce 381 byla dokončena definice Ducha svatého v Krédu. V nicejsko-cařihradském vyznání víry se proklamuje: „Věřím v Ducha svatého, Pána a dárce života, který z Otce i Syna vychází. S Otcem i Synem je zároveň uctíván a oslavován a mluvil ústy proroků.“³⁴

Svatý František hovoří o Duchu svatém jako o dárci inspirace, jenž ho posiluje, aby žil podle evangelia.³⁵ Světec přijímá Boží iniciativu a nechává se jím vést. Vnímá, že jeho životní cesta se nezakládá na vlastních rozhodnutích, nýbrž na Boží navigaci. Nechává se prostupovat Boží milostí a ta jej učí a provází.³⁶

Duch Boží, jak podotkl svatý František, je učitelem a vychovatelem víry i všeobjímajícím prostorem duchovní zkušenosti.³⁷ S nekonečnou svobodou a svrchovaností působí v srdci člověka i církve, v něm probouzí víru a čeká na naši svobodnou odpověď. Nelze chápat církev bez Ducha svatého. Kristus a Duch jsou spoluzakladatelé církve. Kristus je v ní trvalým

³¹ Srov. HOJDA, Jan, PAVIENSKÝ, Zbyněk. *Hledání vzájemnosti: Obraz rodiny v konceptuální fotografii – pokus o teologickou interpretaci*. Jablonec nad Nisou: IN, 2012, s. 92-93.

³² Srov. HOJDA, Jan, PAVIENSKÝ, Zbyněk. *Hledání vzájemnosti: Obraz rodiny v konceptuální fotografii – pokus o teologickou interpretaci*. Jablonec nad Nisou: IN, 2012, s. 97.

³³ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 399.

³⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 398.

³⁵ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 53.

³⁶ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 90.

³⁷ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 289.

základem, Duch je principem růstu a života. Svatý Augustin vyznává, stejně jako později II. vatikánský sněm, že Duch je „duší církve“. Církev činí svatou výhradně láska Božího Ducha.³⁸

V životě církve je Duch přítomen nejen ve svátostech, ale i ve společenství jako takovém. A co víc, proniká za hranice křesťanského společenství. Lze jej nacházet ve všech kulturách.³⁹ Je jako vítr, a jako takový „vane, kam chce“ (Jan 3,8). Jeho působení má ekumenický a mezináboženský rozměr. Proniká k lidem bez víry nebo hledajícím. Je to trvalý a dynamický prostředník, který mocně působí ve světě, avšak netvoří s ním jednotu.⁴⁰

V případě obrácení je vhodné zmínit rozdíl mezi termíny *metanoia* a *epistrefō*. *Metanoia* se týká niterného obrácení, změny smýšlení a vnitřní kajícínosti. Oproti tomu *epistrefō* vyjadřuje obrodu praktického chování. Pro dokonalé obrození a znovuzrození člověka je ovšem nutné naplnění obou těchto prvků.⁴¹ Svatý František v modlitbě *Omnipotens* poznamenává, že Duch svatý působí v srdci kajícíníka očištění, osvícení srdce a roznění lásky.⁴²

Tradice pojednává o dvanácti plodech Ducha svatého, jimiž jsou: láska, radost, pokoj, trpělivost, shovívavost, vlídnost, dobrota, mírnost, věrnost, tichost, zdrženlivost a čistota (Gal 5,22-23).⁴³ Významné jsou dary Ducha svatého. O nich pojednává svatý Pavel ve svém 1. listu Korintanům. Darů Ducha svatého lze poznávat nespočet. Katechismus uvádí základních sedm: moudrost, rozum, rada, síla, umění, zbožnost a bázeň Boží. Křesťanům přináší tyto dary schopnost jednat podle Boží vůle, přičemž v plnosti a absolutně přísluší pouze Kristu.⁴⁴

V Písmu je působení Božího Ducha přibližováno mnoha rozmanitými symboly a obrazy. Jde o analogie a metafory jako je voda, dech, pomazání, oheň, oblak a světlo, pečeť, ruka, prst, holubice a jiné.⁴⁵ Duch svatý se objevuje rovněž v teofaniích – zjeveních Boha, kdy se Bůh zjevuje i zahaluje současně. Zahalený bývá typicky v oblaku nebo ohni Ducha svatého. Tyto teofanie se objevují v průběhu celých dějin spásy, a to od patriarchů až k velikým prorokům.

³⁸ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 160-161.

³⁹ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 161.

⁴⁰ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 162.

⁴¹ VYMĚTALOVÁ, Eva. *Duch Svatý – dárce života pro křesťana a Církev*. Univerzita Hradec Králové, 2020. s. 25.

⁴² Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 90.

⁴³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. s. 461.

⁴⁴ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. s. 461.

⁴⁵ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. s. 395.

V těchto teofaniích se dává vidět a slyšet Boží Slovo, ovšem zahalené neproniknutelným tajemstvím Božího Ducha.⁴⁶

⁴⁶ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. s. 192.

1.1 Působení Božího Ducha ve Starém zákoně

Pro plné porozumění novozákonním výpovědím o Duchu svatém je nanejvýš vhodné znát jejich starozákonní pozadí. Duch Boží ve Starém zákoně působí skrytě, avšak s velikou silou zprostředkovává to, co chce Bůh lidem o sobě říci. Působí jako dárce života a smrti, průvodce, ochránce, bojovník a také jako zprostředkovatel moudrosti.

Pojďme si nejprve rozebrat samotné slovo „*Duch*“. Jak jej chápali autoři biblických textů? Vnímáme jej stejně i my? Mluvíme-li hebrejsky, vnímáme, že Bůh je síla, bouře, vítr, uragán. Nelze si s ním zahrávat ani mu dlouhodobě vzdorovat. Použijeme-li řečtinu, konstatujeme, že Bůh je nehmotný. V čem pak spočívá spiritualita? V tom, že se staneme nehmotnými, nebo že jsme naplněni Božím Duchem?⁴⁷

Výrazy *ruah*, *pneuma* a *spiritus* označují v zásadě tutéž skutečnost, významy se mohou lišit. První z významů je kosmický – vanutí větru. *Ruah* je vítr a náleží Hospodinu, který s ním disponuje. Druhý význam je fyziologický – prostý dech. Dech života. Poslední z významů je teologický – jedná se o dech Boží.⁴⁸ Hebrejské slovo *ruah* je ženského rodu. Řecké slovo *pneuma* je rodu středního. Latinské *spiritus* je rodu mužského. Je proto doslova nemožné určit, jakého rodu Duch svatý skutečně je. Pravda je taková, že Boží Duch je natolik transcendentní, že nelze použít jakékoli lidské kategorie a každá lidská představa se nutně stává nedostatečnou.

Starozákonní autoři nebyli ještě obeznámeni s tajemstvím Trojice a jejich texty jsou tedy přísně monoteistické. Duch Boží zde vystupuje jako jakási nehmotná síla. Jedná se o literární personifikaci Božího vstupování do světa. Samotné sousloví *ruah quadoš* (Duch svatý) se ve Starém zákoně vyskytuje pouze třikrát a jelikož zde není pojímán jako osoba, nýbrž jako literární personifikace Boží moci, je nutné jej psát s malými počátečními písmeny. Pro Izraele je *ruah quadoš* ztělesněním svrchované moci Boha nad stvořeným světem. Starozákonní Bůh uplatňuje svou vůli prostřednictvím *ruah quadoš*, a to jak ve světě, tak v nitru člověka.⁴⁹

⁴⁷ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 15.

⁴⁸ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 18-20.

⁴⁹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 18-20.

1.1.1 Dárce života a smrti

Duch Boží je přítomen vždy, když dochází ke zrození, ale i smrti. Jeho přítomnost je zřejmá již od prvních stránek Bible: „*Na počátku Bůh stvořil nebe a zemi. Země pak byla pustá a prázdná, nad propastí byla tma a nad vodami se vznášel Boží Duch*“ (Gn 1,1-2). Duch Boží jako by vnášel do právě stvořeného, pustého a prázdného světa jakési prozatím tajemné, neurčité světlo.

Výrazně zasáhne do běhu času, když se člověk poprvé nadechne: „*Hospodin Bůh pak z prachu země zformoval člověka a do jeho chřípí vdechl dech života. Tak se člověk stal živou bytostí*“ (Gn 2,7). Job vyznává tutéž pravdu: „*Duch Boží mě přece učinil, dech Všemohoucího mě oživil*“ (Jb 33,4). Hospodin pak pro člověka vysázal zahradu na východě a rozhodl se, že právě tam v Edenu má člověk žít. Svátí Otcové jsou přesvědčeni, že právě Duch Boží je naším přirozeným životem. Životem od Boha a ve společnosti Boha. Životem, který Bůh původně pro člověka zamýšlel, když jej stvořil a usadil do rajske zahrady.⁵⁰

Člověk byl povolán k péči o životní prostor, který mu byl Bohem věnován, nicméně zpronevěřil se svému úkolu a naslouchal místo toho zlu. Následně se Bůh poprvé v dějinách spásy ukázal nejen jako dárce života, ale také smrti. Rozhodl, že stvořený člověk nebude žít navěky, přičemž nechával otevřenou otázku, jak dlouho to bude.

Největší opovážlivosti vůči Bohu se dopustil Kain, když si dovolil přisvojit si výsadní právo Boha – zbavil života jiného člověka. Bohu se tím však nepřiblížil, právě naopak. V deuterokanonických spisech Šalamoun proklamuje, že člověk sice může zlovolně zabít, dech však vrátit nedokáže. V žádném případě se tak nemůže rovnat Bohu, který je jediným a pravým zprostředkovatelem života i smrti. Nadto připomíná, že člověk bez Boží pomoci nemůže ani „*vysvobodit zajatou duši*“ (Mdr 16,14).

Život a smrt zůstávají i po Kainově zlovolném činu plně v režii Boha. Ten dával potomkům prvních lidí různě dlouhé životy. Například Adam žil 930 let, Set 912 let, Metuzalém 969 let, Lámech 777 let a Noe 950 let. Jako absolutní vládce nad smrtí se projevil Bůh po seznání, jak hříšným se lidstvo stalo. Při pohledu na zkaženou zemi nově ohraničil dobu jejich života: „*Tehdy si Hospodin řekl: „Můj Duch nezůstane v člověku navěky – je to koneckonců smrtelník! Ať jeho život trvá jen sto dvacet let*“ (Gn 6,3). Zde se plně projevuje fakt, že Bůh je skutečně živý – že má srdce, cit, že lituje, že je zklamán: „*Hospodin litoval, že vůbec učinil*

⁵⁰ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Znáš Boha Otce, Syna i Duchu svatého?* OLOMOUC: Centra Aletti, 2005, s. 143.

člověka, a trápil se v srdci“ (Gn 6,6). Kromě toho znovu cítíme, že přesto stále miluje: „Noe však u Hospodina našel milost“ (Gn 6,8).

Tak jako na počátku Bůh život věnoval, při potopě světa jej opět smetl z povrchu zemského. Noemova archa se stala předobrazem spásy skrze křest, tedy skrze nekompromisní smrt a následný očištěný život.⁵¹ Došlo k absolutnímu odstranění hříchu z povrchu světa. Bůh dal zemi obnovený život a uzavřel se svým stvořením smlouvu. Smlouva je zde symbolizována duhou, která je na oblaku: „*Na oblak pokládám duhu, aby byla znamením smlouvy mezi mnou a zemí. Kdykoli zahalím zemi oblaky a v oblacích se ukáže duha, připomenu si svou smlouvu s vámi i s každou živou bytostí, a už nikdy nepřijde záplava vody, aby vyhubila veškeré tvorstvo*“ (Gn 9,13-15). Duch svatý již zde vystupuje jako Přímluvce. Symbolika oblaku totiž bude patřit právě jemu. Právě on bude vládcem výměny informací mezi zemí a nebem, mezi člověkem a Bohem. Bude Prostředníkem a Přímluvcem.

Víra v nový život darovaný Bohem je obsažena ve Druhé knize Makabejské: „*Nevím, jak jste vznikli v mém lůně. Nebyla jsem to já, kdo vám daroval dech a život a kdo každého z vás složil z jednotlivých částíček. Sám Stvořitel vesmíru, který formuje vznik člověka a dává původ všem věcem, vám proto ve svém milosrdenství dech i život znovu navrátí, protože se nyní zříkáte sami sebe kvůli jeho zákonům.*“ (2Mak 7,22-23)

Dech je bezesporu známkou života. Jediným dárce i vlastníkem dechu je Bůh sám. „*Pospěš, Hospodine, vyslyš mě dříve, než ztratím dech! Neskryvej přede mnou svoji tvář, ať se nepodobám mrtvolám*“ (Ž 143,7).

Poslední poznámkou k symbolice dechu v této kapitole je „*nabrání dechu*“. Každý, kdo dýchá, potřebuje někdy nabrat dech. K tomu vyzývá sám Bůh a jde v této otázce příkladem: „*V šesti dnech totiž Hospodin učinil nebe i zemi, ale sedmého dne odpočinul a nabral dech*“ (Ex 31,17). Stejně tak promlouvá k člověku: „*Šest dní dělej svou práci, ale sedmého dne přestaň, aby si tvůj býk i osel odpočinul a tvůj otrok i nádeník nabrali dech*“ (Ex 23,12).

⁵¹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 319.

1.1.2 Ochránce a bojovník

Duch Boží vystupoval ve Starém zákoně často jako průvodce a ochránce, někdy také jako bojovník. Pro jeho působení v těchto oblastech jsou stěžejní tyto symboly Ducha svatého: oblak, oheň, voda a vítr.

Po celou cestu z Egypta Bůh svůj lid ochraňoval. Například tím, že vstupoval jako oblakový sloup mezi Izraele a Egyptány, přičemž v noci byl pro jedny světlem, pro druhé temným oblakem (Ex 14,20). Vítr pak rozehnal vody Rudého moře, aby mohli Izraelité bezpečně projít (Ex 14,21). Když se Egyptanům zasekly kola jejich vozů v Rudém moři, sami vykřikli: „*Utečme před Izraelem! Hospodin za ně bojuje proti Egyptu!*“ (Ex 14,25). Jakmile se pak vody vrátily zpět, pohltily Egyptány. Prostřednictvím vody Bůh ochraňoval lidi i bojoval za Izraelity. Vody se rozestoupily, aby ochránily Izraele před Egyptany (Ex 14, 21). Následně se vody vrátily na své místo, aby smetly Egyptany (Ex 26-28). Čistá voda byla darována na poušti (Ex 15,25; 17,6). Oblak je chránil. Ukazoval jim cestu (Ex 13,21). Jindy vstupoval mezi Izraelity a Egyptský tábor (Ex 14,20).

Oheň osvětluje cestu (Ex 13,21). Jako ochránce a dárce odvahy vystupuje například v Samsonově příběhu: „*Když se Samson blížil k Lechi, Filištiní mu s křikem vyrazili naproti. Vtom se ho zmocnil Duch Hospodinův. Provozy na jeho pažích najednou byly jako hořící koudel a pouta mu spadla z rukou. Našel čerstvou oslí čelist, popadl ji a pobil s ní tisíc mužů*“ (Sd 15,14-15). A nejen to, oheň za ně bojoval: „*Jestli jsem Boží muž,*“ odpověděl Eliáš veliteli, „*tak ať z nebe sestoupí oheň a pohltí tě i těch tvých padesát.*“ *Vtom z nebe sestoupil oheň a pohltil velitele i s jeho padesáti*“ (2Kr 1,10).

Je také nutno otevřít téma boje Jákoba s neznámou bytostí u potoka Jabok (Gn 32,25). Boj s bytostí, která se nechtěla dát poznat (Gn 32,27). Bojoval Jákob s Bohem? Už samotné jméno „*Izrael*“, které Jákob nově dostává, mnoho vypovídá. Výraz se překládá jako „*Bůh bojuje*“ nebo „*Zápasí Bůh*“.⁵² Bůh skutečně zápasil, bojoval o lidskou duši. Duši člověka, který byl kdysi lstivý a podlý, ale vždy milovaný.⁵³ Stinissen hovoří o „*dobřím zápasu*“⁵⁴, který by měl absolvovat každý věřící, aby dosáhl života v plnosti, a téma dále rozvádí směrem k dalším duchovním zápasům člověka současnosti.

⁵² ZIÓLKOWSKI, Zenon. *Nejtěžší stránky bible*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 194.

⁵³ Srov. STINISSEN, Wilfrid. *Víra bojující*. Uhřetice: Doron, 2022, s. 7.

⁵⁴ Srov. STINISSEN, Wilfrid. *Víra bojující*. Uhřetice: Doron, 2022, s. 5.

1.1.3 Zprostředkovatel moudrosti

Významnou roli hraje Duch svatý jako zprostředkovatel moudrosti. Je to Duch „*jenž mluvil ústy proroků*“.⁵⁵ Těmito proroky je myšlena řada lidí, které Duch pobízel k hlásání víry a inspiroval k sepisování biblických knih.

Duch Boží zasahoval do života Izraele zejména skrze prostředníky – nejčastěji patriarchy, proroky, kněze, soudce nebo krále. Mluvíme o charismatickém působení ducha Božího, kdy se dočasně zmocňuje určitého člověka a provází jej. Jako ukázkou uvedme úryvek z knihy Numeri: „*Jakmile na nich Duch spočinul, prorokovali, ale pak už nikdy.*“ (Nu 11,25). Na kom dočasně spočinul, ten byl osvícen Boží moudrostí. Duch Boží inspiroval, dával poznání, sílu i moudrost. Prorocké slovo bylo vždy důležitým prvkem dějin Izraele a dějin spásy. Sám Bůh vkládá slova (*dábár*) prorokům do úst. Proroci tedy nemluví za sebe, nýbrž skrze samotného Boha, neboť jejich ústa jsou naplněna Božím Duchem.⁵⁶

Duch Boží přebýval po dlouhou dobu v Josefovi (Gn 41,28), naplňoval důvtipem řemeslníky a umělce (Ex 31,3, 35,31), Božím Duchem byl naplněn Mojžíš a starší (Nu 11,17, 25, 29). Plný Ducha Božího byl mimo jiné král David. Ve významném archeologickém nalezišti v Dura Europos na území dnešní Sýrie se v synagoze dochovala řada fresek. Mezi nimi najdeme vyobrazení Davida, datované do období kolem roku 230 po Kr., který je pomazáván na krále prorokem Samuelem [→ obr. 1]. Zmíněný výjev odkazuje na biblický text: „*Samuel tedy vzal roh s olejem a uprostřed jeho bratrů ho pomazal. Od toho dne se Davida zmocnil Duch Hospodinův*“ (1S 16,13).

Duchem moudrosti byl naplněn rovněž král Šalamoun. Ten si ve svém snu, setkání s Bohem, přál pouze a jenom dar chápání a rozumu. Získal daleko víc.⁵⁷

Na tomto místě si již dovolím navázat Novým zákonem. V prvních kapitolách se setkáváme se starcem Simeonem, který je rovněž veden Božím Duchem.⁵⁸ Jan Křtitel je pak považován za posledního z proroků. Je plný Božího Ducha již už od mateřského lůna⁵⁹ a s jeho vedením kráčí jako předchůdce. Právě v Janovi ukončuje Duch přípravu lidu k naslouchání Kristu. Duch svatý v Janovi dovršuje „*promlouvání ústy proroků*“ (od Eliáše k Janu Křtiteli). Jan kráčí napřed jako svědek, který promlouvá o světle, které přichází na tento svět.⁶⁰

⁵⁵ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. s. 191.

⁵⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 101.

⁵⁷ Srov. 1Kr 3,1-14.

⁵⁸ Srov. Lk 2,25-29.

⁵⁹ Srov. Lk 1,41-44.

⁶⁰ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. s. 194-195.

1.2 Působení Božího Ducha v Novém zákoně a Pavlových listech

Teprve s Novým zákonem přichází plné zjevení Trojice a zároveň chápání Božího Ducha jako osoby.⁶¹ Kristus a Duch svatý „zahajují nový věk“⁶².

Markovo evangelium hovoří o Duchu svatém poměrně střídavě. Zmínky o něm nacházíme zejména ve spojitosti se křtem Krista (Mk 1,4-12). Ze symbolů se zde objevují zejména holubice a prostor.⁶³

V Matoušově evangeliu zaslubuje Ježíš „jakousi svou prodlouženou přítomnost“ (Mt 18,20), která zde není explicitně pojmenována jako prostor Ducha svatého.⁶⁴ Jedná se o zaslíbení společenství věřících, tedy církve. Ve svém kázání na hoře pak vyzývá apoštoly, aby šli a křtili všechny národy ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého (Mt 28,19).

Podstatně více zmínek o působení Božího Ducha najdeme na stránkách Lukášova evangelia a v jemu připisovaných Skutcích apoštolů. V Lukášově evangeliu Duch „naplňuje“ (L 1,67) a „je s ním“ (L 2,25). Je to tak u Zachariáše (L 1,67), Alžběty (L 1,41), Simeona (L 2,25) a dalších. Důležité místo zaujímá ve vánočním příběhu.⁶⁵ Při křtu Ježíše pak sestupuje z nebe v podobě holubice (L 3,22) a následně vede Ježíše na poušť (L 4,1). Ve Skutcích apoštolů je pak barvitě vyličen seslání Ducha v podobě ohnivých jazyků, jeho mohutná síla i údiv přítomných přihlížejících (Sk 2,1-18). Následuje líčení obdivuhodných skutků a událostí, které následovaly po seslání Ducha.

Janovo evangelium je naplněné zbožným očekáváním. Ježíš ve své řeči na rozloučenou promlouvá nejen o *Pareklétovi*, ale i o jeho pevném vztahu s Otcem a Synem: „*Ted' odcházím k Tomu, který mě poslal, a nikdo z vás se mě neptá: ‚Kam jdeš?‘ Kvůli tomu, co jsem vám řekl, naplnil vaše srdce zármutek. Říkám vám ale pravdu: Je pro vás lepší, abych odešel. Když neodejdu, nepřijde k vám Utěšitel; když ale odejdu, pošlu ho k vám. Až přijde, odhalí světu, v čem je hřích, spravedlnost a soud. Ještě vám mám mnoho co říci, ale ted' to nemůžete unést. Až ale přijde on, Duch pravdy, uvede vás do veškeré pravdy. Nebude totiž mluvit sám od sebe, ale řekne vše, co uslyší – oznámí vám i věci budoucí. On mě oslaví, neboť vám oznámí, co*

⁶¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 18.

⁶² ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek 1*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 106.

⁶³ MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 8.

⁶⁴ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 10.

⁶⁵ MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 13.

přijme ode mě. Všechno, co má Otec, je mé. Proto jsem řekl, že vám oznámí, co přijme ode mě. za okamžik mě už nevidíte a za další okamžik mě znovu spatříte“ (J 16,5-16). Průslib Parakléta lze dohledat v Janově evangeliu také na řadě jiných míst (J 14,16; J 14,26; J 15,26).

U Jana je typická je vázanost na *Parakléta* na Ježíše, a to zejména po stránce obsahového sdělení. Duch svatý zde „*neříká nic nového*“. „Pouze“ uvádí do člověka celé pravdy, kterou nastínil Ježíš. Přesto platí, že ze všech evangelií je právě v Janovském pojetí Duch svatý nejzřetelněji „*vymezen jako osoba*“.⁶⁶

Ve skutcích apoštolů je barvitě vylíčeno seslání Božího Ducha na zem pro všechny lidi, a to v podobě ohnivých jazyků (Sk 2,1-13). Dále je v knize zmíněna řada zázraků, které konají apoštolové ve jménu Ježíše a s pomocí Ducha Božího: „*Když pak na ně Pavel položil ruce, sestoupil na ně Duch svatý, takže začali mluvit v jiných jazycích a prorokovat*“ (Sk 19,6).

⁶⁶ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 14.

1.2.1 Duch, který sestupuje

Duch svatý má schopnost sestupovat nečekaně a s velikou silou, jindy téměř neznatelně. Jeho přítomnost v mžiku naplní celý prostor, ať již mluvíme o chrámu postaveném z kamene nebo o chrámu lidské duše. Při zasvěcení chrámu Šalamounem sestoupil Duch Boží jako oheň (2Pa 7,1), stejně jako dříve na horu Sinaj (Ex 19,18). U Stanu setkávání i jinde se zjevoval Mojžíšovi jako oblakový sloup (Ex 33,9).

„Jak se to stane?“ zeptala se Marie anděla. „Vždyť jsem ještě nepoznala muže.“ „Sestoupí na tebe Duch svatý a zastíní tě moc Nejvyššího,“ odpověděl jí anděl. „To svaté dítě, které se narodí, proto bude nazýváno Syn Boží. A hle, tvá příbuzná Alžběta, o níž se říkalo, že je neplodná, i ona přes své stáří počala syna a je v šestém měsíci. U Boha přece není nic nemožné“ (L 1,34-37). Duch svatý zde sestupuje k člověku a zapříčiní to, co je z lidského úhlu pohledu nemožné. Nezapomínejme, že paradoxní skrytost a nespoutaná svoboda jsou hlavními atributy Božího Ducha.⁶⁷

„Zatímco se křtil všechn lid, byl pokřtěn i Ježíš. Když se modlil, otevřelo se nebe a Duch svatý na něj sestoupil v tělesné podobě jako holubice. Z nebe tehdy zazněl hlas: „Ty jsi můj milovaný Syn, tebe jsem si oblíbil“ (L 21-22). Opět se v Lukášově evangeliu setkáváme se skutečností sestupování Božího Ducha na zem, tentokrát v tělesné podobě. Matoušovo evangelium líčí událost sestoupení Ducha svatého rovněž: „Jakmile byl Ježíš pokřtěn, vystoupil hned z vody a hle, otevřela se mu nebesa a spatřil Božího Ducha, jak sestupuje z nebe jako holubice a přichází na něj. Vtom se z nebe ozval hlas: „Toto je můj milovaný Syn, kterého jsem si oblíbil.“ (Mt 3,16-17). Právě v podobě holubice je Duch svatý typicky zobrazován, a to jak ve východním, tak i západním výtvarném umění [→ obr. 4]. Duch sestupující je rovněž v Markově evangeliu.⁶⁸ Obecně lze říci, že nejzřetelnější zmínky o Boží Trojici v Novém zákoně a o sestupování Božího Ducha na zem se objevují právě ve spojitosti se křtem Krista.⁶⁹

⁶⁷ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1999, s. 8.

⁶⁸ MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 8-9.

⁶⁹ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006. s. 86.

1.2.2 Duch, který se dotýká

Božský dotek, lidský dotek i vzájemný dotek Boha a člověka je v Novém zákoně mocným nástrojem zdraví, síly a života. Ježíš dotekem uzdravoval nemocné (L 13,13), dával vidět slepým (Mk 8,23-25), dokonce navracel život těm, kteří zemřeli (Lk 8,53-55). Lidé v jeho blízkosti toužili po jeho doteku: „*Když uslyšela o Ježíši, prošla k němu davem zezadu a dotkla se jeho roucha. Řekla si totiž: „Dotknu-li se aspoň jeho roucha, budu uzdravena. “ Její krvácení ihned přestalo a na těle pocítila, že byla z toho trápení uzdravena. Ježíš v nitru ihned pocítil, že z něj vyšla moc. Otočil se v davu a zeptal se: „Kdo se dotkl mého roucha?“*“ (Mk 5,27-30).

Ježíš často uzdravoval dotekem své ruky na žádost nebo ze své svobodné vůle: „*Když se přiblížil k městské bráně, vynášeli právě mrtvého. Byl to jediný syn své matky a ta byla vdova. Doprovázela ji spousta lidí z města. Jakmile Pán uviděl tu vdovu, byl k ní pohnut soucitem. „Neplač,“ řekl jí. Přistoupil a dotkl se mára. Nosiči se zastavili. Tehdy řekl: „Chlapče, říkám ti, vstaň!“ A ten mrtvý se posadil a začal mluvit. Ježíš ho vrátil jeho matce* (Lk 7,12-15).

Ježíš uzdravoval dotekem ještě malou chvíli před tím, než ho zatkli: „*Jeho druhové pochopili, k čemu se schyluje. „Pane,“ vykřikli, „máme se bít mečem?“ Jeden z nich zasáhl veleknězova sluhu a usekl mu pravé ucho. „Nechte už toho!“ odpověděl Ježíš. Dotkl se jeho ucha a uzdravil ho“* (L 22,49-51).

Ve Skutcích se dotekem předává moc Ducha svatého: „*Ananiáš tedy šel do určeného domu. Vešel dovnitř, vložil na něj ruce a řekl: „Bratře Saule, Pán Ježíš, který se ti ukázal na cestě, po níž jsi šel, mě poslal, abys prohlédl a byl naplněn Duchem svatým“*“ (Sk 9,17).

Duch svatý má moc uzdravovat a posilovat svým dotekem. To se děje například při svátostném slavení. Duch Boží je tu pro všechny lidi celého světa: „*Ještě, než to Petr dořekl, Duch svatý sestoupil na všechny, kdo poslouchali jeho řeč. Obřezaní věřící, kteří přišli s Petrem, užasli, že dar Ducha svatého je vylit i na pohany.*“ (Sk 10,44-45)

1.2.3 Duch, který promlouvá

„Když přišel den Letnic, byli všichni jednomyslně spolu. Náhle se z nebe ozval hukot, jako by se řítíl prudký vítr, a naplnil celý dům, kde seděli. Ukázaly se jim jakoby ohnivé jazyky, které se rozdělily a spočinuly na každém z nich. Všichni byli naplněni Duchem svatým a začali mluvit jinými jazyky, jak jim Duch dával promlouvat.“ (Sk 2,1-4)

Již samotné symboly hukotu a ohnivých jazyků o mnohém vypovídají. Duch Boží sestupuje z nebe nezapomenutelným způsobem, totiž s majestátností a zároveň skrytostí. Takové spojení je možné pouze v Bohu. Oheň přináší světlo poznání, jazyky dávají schopnost o tomto světle svědčit [→ obr. 7].

Ježíš předvídá pronásledování učedníků a klade na srdce svým věrným: *„Nestarejte se, jak a co máte říkat. Co máte říci vám bude dáno v tu chvíli. Nejste to totiž vy, kdo mluví, ale Duch vašeho Otce, který mluví ve vás“ (Mt 10,19-20)*. Podobným způsobem hovoří i Markovo evangelium: *„Když vás budou odvádět a dávat do vězení, nedělejte si předem starosti, co máte říci, ale mluvte, co vám bude dáno v tu chvíli. Nejste to totiž vy, kdo mluví, ale Duch svatý“ (Mk 13,11)*. Duch Boží uvádí učedníky do plné pravdy, kterou přišel Ježíš sdělit světu: *„Ještě vám mám mnoho co říci, ale teď to nemůžete unést. Až ale přijde on, Duch pravdy, uvede vás do veškeré pravdy. Nebude totiž mluvit sám od sebe, ale řekne vše, co uslyší – oznámí vám i věci budoucí. On mě oslaví, neboť vám oznámí, co přijme ode mě. Všechno, co má Otec, je mé. Proto jsem řekl, že vám oznámí, co přijme ode mě. Za okamžik mě už nevidíte a za další okamžik mě znovu spatříte“ (J 16,12-16)*.

2 Křesťanská ikonografie a její vývoj v dějinách

Křesťanská ikonografie sahá k samým počátkům křesťanství. Objevují se v ní zpočátku i antické a orientální prvky. Slovo *ikona* pochází z řečtiny a lze jej překládat jako *obraz*, *znázornění* či *portrét*. Termín *grafein* pak znamená *psát/psaní*. Mluvíme tedy o církevních obrazech, jenž se ve východní církvi *píší* a následně *čtou*.⁷⁰

Ikonografii jakožto vědní disciplínu řadíme do oboru dějin umění. Jejím posláním je identifikace a interpretace témat zobrazovaných ve výtvarném umění. Jde tedy o nalézání a definování vyobrazovaných témat a následné určení jejich významu, případně hlubšího smyslu. Křesťanská ikonografie se pak věnuje výlučně umění křesťanskému.⁷¹

Svatí Otcové se shodují, že ikona má sloužit ke vzdělávání často negramotných věřících v oblasti víry.⁷² Ikona se tak stává jakousi *obrazovou obdobou evangelia*.⁷³ Prostřednictvím ikon *píší* ikonopisci nejhlubší teologické myšlenky. Ikona je proto někdy označována jako *teologie v barvách* či *teologie krásy*.⁷⁴

⁷⁰ USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 29.

⁷¹ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 5.

⁷² RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 8.

⁷³ Srov. USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 29.

⁷⁴ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 10.

2.1 Doba pronásledování a první křesťanské památky

Paleo-křesťanská kultura je výraz označující dobu pronásledování – tedy období od vzniku křesťanství do roku 313, kdy byl císařem Konstantinem vydán Edikt milánský. Setkáváme se také s výrazem křesťanská antika. Raně křesťanské památky v sobě nesou mnohdy ještě antický odkaz, ačkoli idea už je odlišná.⁷⁵ Tato tvorba byla zpočátku neoficiální. Objevují se biblické motivy ze Starého zákona (prvotní hřích, potopa světa, Izák, Josef, Mojžíš, David, Jonáš aj.) i Nového zákona (Ježíšův křest, uzdravování nemocných, oživení Lazara, Poslední večeře, Setkání Pavla s Kristem u Damašku, Poslední soud aj.).⁷⁶

Nejstarší dochované památky spadají do období kolem roku 200 po Kr. a nacházejí se zejména v prostorách římských katakomb, které sloužily zejména jako pohřebiště. V rámci křesťanské antiky tak můžeme hovořit o „*funerálním umění*“. V Římě jde například o Calixtovy katakomby, Domitilliny katakomby nebo o Lucininu kryptu. Dochované památky v katakombách ze druhého a třetího století nalézáme rovněž v Neapoli a v Provence.⁷⁷

Prvotní křesťanské umění se vyznačuje střídmostí a jednoduchostí.⁷⁸ Je symbolické. Najdeme zde menší figurální kompozice orantů (zobrazení víry, modlitby, duše odevzdávající se Bohu), Krista jako Dobrého pastýře (ovce jako zachráněná lidská duše) nebo znak ryby (symbol Ježíše Krista, připomínka Zázraku s chleby a rybami, poukázání na Poslední večeři, eucharistii, ale i parusii). Iniciačních svátostí se pak týkají vyobrazení Křtu Páně v Jordánu a Zázraku s proměněním vody ve víno. Soteriologický význam má vyobrazení Potopy, Obětování Izáka, Daniela se lvy anebo Vzkříšení Lazara. Již v této době se objevuje symbol Krista jako *Agnus Dei* – Beránka Božího. Kristus na těchto vyobrazeních vystupuje jako *Victor* – vítěz nad smrtí.⁷⁹

Nejstarší dochovaný cyklus raně křesťanských nástěnných maleb pochází z města Dura Europos na březích Eufratu v severní Sýrii. Jedná se o monumentální dílo z první poloviny třetího století po Kr., které dokládá soužití židovských a křesťanských obcí vedle sebe. V synagoze bychom našli vyobrazení některých starozákonních událostí jako jsou Přejít Židů přes Rudé moře, Jeruzalémský chrám nebo Mojžíš před hořícím keřem. V sousedícím křesťanském baptisteriu se pak nalézaly výjevy starozákonní i novozákonní. Dominantními motivy ve výzdobě tohoto baptisteria jsou hřích a vykoupení. Centrální postavení tak zaujímají

⁷⁵ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Praha: Idea Servis, 1996, s. 41.

⁷⁶ BAUER, Alois. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998, s. 54.

⁷⁷ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 17.

⁷⁸ BAUER, Alois. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998, s. 54.

⁷⁹ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 18-19.

vyobrazení Adama a Evy (smrt, hřích) a Dobrého pastýře se stádem ovcí (vykoupení, lidské duše doprovázené Kristem). Další místní vyobrazení se týkají přímo křtu – Kristus kráčející po vodní hladině a Samaritánka u studny. Styl maleb je inspirován parthským orientálním uměním. Lze tak doložit, že raně křesťanská vyobrazení nevycházela pouze z antiky, ale také z umění orientu.⁸⁰

S císařem Konstantinem a Ediktem Milánským z roku 313 dochází ke zrovnoprávnění křesťanství a jeho přesunutí z ilegality do veřejného prostoru. S tím souvisí rozvoj křesťanského umění i architektury. Stavěly se baziliky obdélníkového půdorysu, ale i centrální stavby, například budoucí baptisteria. Stěny pokrývaly fresky i barevné figurální mozaiky. Nejčastějším motivem byl Kristus. Sochařství té doby se omezovalo zejména na výzdobu hrobek a sarkofágů (sarkofág Julia Bassa z roku 359).⁸¹

Pojednání o raně křesťanském umění si dovoluji zakončit v italském městě Ravenna, které bylo v pátém století jedním z nejvýznamnějších měst Západořímské říše.⁸² Právě zde se dochovala řada památek křesťanské antiky. Jedná se například o Mauzoleum Gally Placidie (1. pol. 5. st.), kde je zachováno mimo jiné vyobrazení dvou jelenů, kteří pijí z Pramene života (*Fons vitae*). V baptisteriu ortodoxních pak nalezneme v mozaice v kupoli zobrazení *Křtu Krista* v Jordánu (2. pol. 5. st.), ve kterém na Krista sestupuje Duch svatý v podobě holubice. Objevují se zde ještě antické prvky, a to například personifikace řeky Jordán v podobě boha Poseidona [→ obr. 4]. Kolem tohoto centrálního výjevu je vyobrazeno dvanáct apoštolů s věnci v zahalených rukou, což symbolizuje předávání darů císaři. Věncem je chápán jako symbol vítězství.⁸³

Postupem času se začíná oddělovat západní umělecké vyjádření od východní mystiky. Pravoslavná ikonografie zůstává v průběhu staletí téměř v nezměněné podobě, západní tvorba prochází bouřlivými změnami. Zatímco východní ikonografie setrvává v oblasti mystické, posláním západního umění je působit v roli estetické a zejména didaktické. Umění západu se, na rozdíl od východní ikonografie, nevyhýbalo naturalistickým prvkům, a tak se zde setkáváme například i s Kristem trpícím.⁸⁴

⁸⁰ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 19.

⁸¹ BAUER, Alois. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998, s. 55-56.

⁸² RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 21.

⁸³ RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006, s. 21-22.

⁸⁴ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Praha: Idea Servis, 1996, s. 61.

2.2 Umění křesťanského východu a spor o ikonu

Ve východní spiritualitě je ikona předmětem zbožnosti. Je posvátná a koná se před ní modlitba. Liturgický obřad bez ikon je v pravoslavném prostředí nemyslitelný.⁸⁵ Ústředním tématem ikon je cíl veškerého lidského snažení na cestě k Bohu – **zbožštění člověka**. Lze tedy říci, že každá ikona má antropologický charakter. Ikonopisectví neusiluje o věrné zpodobnění skutečného stavu věcí, nýbrž o znázornění proměněného kosmu. Jde mu o obsahovou podstatu věci. Jedná se o meditativní dílo, ve kterém je člověk a svět *nazírán očima Boha*.⁸⁶

K ikoně je nutno přistupovat v modlitbě a zvolna s pomocí Ducha odhalovat skutečný význam. *Ikona je statická, nikoli dynamická. Nezobrazuje pohyb k cíli, nýbrž dosažený cíl*.⁸⁷ Lidské tělo na ikonách je jemné a oduševnělé. Člověk je zobrazován již dokonale svobodný – zbavený všech pozemských skutečností, které by jej svazovaly. Ostatní věci (stromy, hory, budovy) pak v sobě nesou skrytý význam – často pohyb nějakým směrem. Člověk na ikonách je vždy statický, naopak ostatní věci, které běžně vnímáme jako statické, představují cestu, případně nějakou hlubší myšlenku.⁸⁸

Vnitřní svět ikony je vždy obrácen k člověku. Tváře na ikonách jsou zobrazovány pouze čelem. Zobrazování z profilu totiž neumožňuje setkání. Člověk se setkává s ikonou „tváří v tvář“. Ikoně je vzdálený veškerý naturalismus, vypjatost nebo emotivnost. Člověk na ikoně je *vítěz nad svými vášněmi*. Ikona neukazuje proces, ale výsledek. Neukazuje agonii, ale smíření. Kristus na ikonách není nikdy trpící, nýbrž zobrazen až po slovech „*Dokonáno jest*“ (J 19,30).⁸⁹

Náměty ikon jsou rozmanité.⁹⁰ Časté je vyobrazení Krista, světců nebo motivů ze Starého a Nového zákona.⁹¹ Za jednoho z nejvýznamnějších světových ikonopisců je považován Andrej Rublev (1. pol. 15. st.). Známa je jeho ikona Trojice⁹² [→ obr. 9].

⁸⁵ ŠPIDLÍK, Tomáš; RUPNIK, Marko I. Integrální poznání: Symbol jako nejdokonalejší výpověď. Olomouc: Centra Aletti, 2015, s. 127.

⁸⁶ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 34-36.

⁸⁷ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 36.

⁸⁸ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 36.

⁸⁹ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 36.

⁹⁰ LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, s. 9.

⁹¹ ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Praha: Idea Servis, 1996, s. 44.

⁹² BAUER, Alois. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998, s. 59.

V průběhu dějin se objevila řada hnutí, která odmítala zobrazování křesťanského Boha. Zprvu se jednalo zejména o křesťany, kteří vyšli z židovské kultury a ctili starozákonní zákaz, který vycházel z příběhu o zlatém teletí (Ex 32,19). Písmo svaté trvá na tom, že Bůh je pro nás neviditelný.⁹³ Na Orebu promlouval Bůh z ohně, člověk tedy ani v nejmenším nespáčil jeho podobu (Dt 4,15-16). Bůh, který se zjevil Izraeli, je zcela transcendentní. Snad kvůli naší slabosti povolil a nařídil Bůh již ve Starém zákoně symbolicky vyjádřit tuto transcendentní skutečnost například archou Úmluvy.⁹⁴

Základem otázky ikonoklasmu 8.-9. století ve východní církvi byla christologie. Spor o opodstatněnost křesťanského obrazu trval po celá staletí a v různých podobách existuje dodnes. Zpočátku vycházeli ikonoklasté z výše zmíněného starozákonního zákazu a obviňovali z úcty ke kamenům, deskám a stěnám.⁹⁵ Někteří ikonoklasté žádali úplné zničení veškerých ikon, počínaje těmi Kristovými, jiní odpůrci byli smířlivější a zpochybňovali pouze vztah k nim. Na tyto teze reagovali obránci pravoslaví, kteří zakládali své argumenty na christologickém základě, a to zejména na Božím vtělení.⁹⁶

V roce 787 prohlásil sedmý ekumenický koncil v Niceji úctu k obrazům za oprávněnou, a to zejména v případě, že se jedná o vyobrazení Krista nebo Panny Marie. Úcta podle něj patří osobě, která je na obraze zpodobněna, ne obrazu samotnému. Jedná se o posvátnou úctu, nikoli klanění. To náleží jedině Bohu. Úcta k obrazům tedy neodporuje prvnímu přikázání, které zavrhuje modly.⁹⁷ Ikona tak zůstává typickým projevem křesťanské víry, a to zejména v pravoslavném prostředí.

⁹³ USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 36.

⁹⁴ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 527.

⁹⁵ USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 103.

⁹⁶ USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 103-104.

⁹⁷ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. s. 527.

3 Symboly Božího Ducha v Bibli, tradici, liturgii a ikonografii

Symboly Ducha svatého se používají od počátků křesťanské ikonografie a vycházejí zejména z Písma a duchovních zkušeností. Jde o symboly známé a používané napříč kulturami. Rozdělíme je do sedmi kategorií. Těmito kategoriemi jsou: Symboly z neživé přírody, Symboly z živé přírody, Antropomorfní symboly, Profese a zaměstnání, Plody lidské práce, Abstraktní symboly, Barvy.

3.1 Symboly z neživé přírody

V první řadě je vhodné zmínit dva velmi časté symboly Ducha svatého, které jsou neoddělitelné a Písmo svaté s nimi pracuje na mnoha místech Starého i Nového zákona.⁹⁸ Jedná se o oblak a světlo. Dále budeme pracovat s vodou. Řeč bude o větru, bouři i zemětřesení.

3.1.1 Světlo

Ve světle je spatřován dar Boha.⁹⁹ Prvním činem Boha v Písmu bylo jeho oddělení od temnot (Gn 1,3). Světlo zjevuje Boží slávu a jas. Je „*šatem Boha*“¹⁰⁰ a Bůh sám je světlem. Kniha Moudrosti hovoří o světle jako o Boží podstatě (Mdr 7,27-29), jako o „*odlesku věčného světla*“.¹⁰¹ Může být lampou, která vede dál (Jb 29,3; Ž 18,29). A konečně, prorok Izaiáš píše: „*Lid, který chodil v temnotách, uvidí veliké světlo.*“ (Iz 9,1).

Světlo, potažmo oheň, je jedním z nejčastějších symbolů Boží přítomnosti ve světě a mezi lidmi. Bez světla by neexistoval život.¹⁰² Symbolika světla se objevuje již při stvoření světa (Gen 1,3). Z prostředku Ohně mluvil Bůh k Mojžíšovi na hoře Oreb (Ex 3,2). Světlo provázelo izraelský lid při cestě z Egypta (Ex 13,21).

Oheň je symbolem síly působení Ducha svatého. Má moc osvětlovat a přetvářet. Ježíš o něm řekl: „*Oheň jsem přišel vrhnout na zem, a jak si přeji, aby už vzplanul!*“ (L 12,49). Skutky apoštolů rovněž pracují se symbolikou ohně: „*Ukázaly se jim jakoby ohnivé jazyky, které se rozdělily a spočinuly na každém z nich. Všichni byli naplněni Duchem svatým a začali*

⁹⁸ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 190.

⁹⁹ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 495.

¹⁰⁰ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 495-496.

¹⁰¹ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 496.

¹⁰² LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 257.

mluvit jinými jazyky, jak jim Duch dával promlouvat“ (Sk 2,2-4). Svatý Pavel ve svém listě nabádá věřící: „*Nezhášejte oheň Ducha*“ (1Te 5,19).

Obmytí Duchem svatým se nazývá *osvícení*. Ten, kdo je pokřtěn, je zásadně proměněn. Dochází k osvícení Duchem a dotyčný se stává „*dítětem světla*“ (1Te 5,5).¹⁰³ Mojžíšovi zářila tvář po setkání s Bohem (Ex 3,6; Ex 34,33-35) a konečně, Ježíš Kristus bývá nazýván „Světlem světa“.¹⁰⁴ Kristovo Proměnění na hoře ukázalo Ježíše v jeho pravém světle: „*Jeho tvář zazářila jako slunce a jeho šaty zbělely jako světlo*“ (Mt 17,2).

Svatý Antonín z Padovy hovoří o Duchu svatém jako o „*ohni, který nade vším vítězí*“.¹⁰⁵ Zároveň má moc rozněcovat lidské duše a „*činí je schopnými zapalovat druhé*“.¹⁰⁶ V kostelích hraje světlo velmi významnou roli. Je filtrováno skrze vitráže [→ obr. 11] a pracuje se s ním v liturgii.¹⁰⁷ Prostor osvětlují svíce, přičemž speciální význam zaujímá paškál. Lampa nebo sedmiramenný svícen pak mohou symbolizovat sedm darů Ducha svatého.¹⁰⁸

3.1.2 Oblak

Symbol oblaku odkazuje na prožitou náboženskou zkušenost. Zjevuje Boha a zároveň jej zahaluje.¹⁰⁹ Bůh se v Bibli objevuje a mizí často právě v oblaku. V oblaku se zjevil na hoře Sinaj (Ex 24,15-18), během putování pouští (Ex 40,36-38), ve stanu Sekávání (Ex 33,9-10) nebo Šalamounovi při posvěcení chrámu (1Kr 8,10-12).

Oblak „*sestoupí*“ na Pannu Marii a „*zastíní*“ ji, aby počala a porodila Ježíše (L 1,35). Na hoře Proměnění se z oblaku ozývá hlas: „*To je můj vyvolený Syn, toho poslouvejte*“ (L 9,35). Ve Skutcích apoštolů odchází Ježíš v oblaku do nebe a oblak jej zahálí před zraky učedníků (Sk 1,9). V den jeho opětovného příchodu ho oblak znovu zjeví ve slávě (L 29,27).

¹⁰³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 318.

¹⁰⁴ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 497.

¹⁰⁵ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁰⁶ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁰⁷ DAVY, Marie-Madeleine. *Románská symbolika: Duch 12. století*. Praha: Malvern, 2014, s. 184.

¹⁰⁸ KIRSCHBAUM, Engelbert, *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*. Freiburg: Herder, 1994, s. 228-229.

¹⁰⁹ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 285-286.

3.1.3 Voda

Symbol vytrvalosti, síly, nového života i smrti, to všechno je voda. Může být blahodárná i hrozná, ale vždy proměňující. Je to tekutina, která udržuje život. Bez vody není život. Je v ní počátek i konec.¹¹⁰ Je považována za symbol čistoty a zbavení se hříchů.

Její přítomnost vnímáme zejména při slavení svátosti křtu. List Titovi nahlíží na křest jako na „*koupeľ znovuzrození a obnovení Duchem svatým*“ (Tt 3,5). Skrze vodu a moc Ducha svatého dochází k novému stvoření (2K 5,17; Ga 6,15). Touha po vodě se dá přirovnat k touze po živém Bohu. Na některých raně křesťanských vyobrazeních najdeme jeleny nebo holubice u pramene. Jde o symboliku křesťanů a svatých, kteří touží po Bohu [→ obr. 3].

Pro člověka pouštních a stepních národů znamená voda opravdu mnoho. Může být i navrácením života.¹¹¹ V knize Izaiášově stojí: „*Probud'te se, propěvujte, v prachu pohřbení! Tvá rosa je jako rosa svítání, zemi mrtvých s ní zavlažíš!*“ (Iz 26,19). „*Až se však na nás vylije shůry Duch, tehdy se z pouště stane sad a sad se bude za les počítat*“ (Iz 32,15). Kniha Sirachovcova dodává: „*Potom zas mlha vše rychle uzdraví a rosa po vedru přinese osvěžení*“ (Sir 44,23).

Duch svatý je osobně živá voda vyvěrající z ukřižovaného Krista a poslaná k nám, aby nás vedla k životu věčnému. Křestní voda znamená naše zrození k božskému životu.¹¹² Jsme křtěni jedním Duchem a osvětleni jedním Duchem. Voda se stává znamením stvoření, života a plodnosti. Je „oploďněna“ Duchem Božím.¹¹³ Z Edenu vycházela řeka, která se rozdělila do čtyř hlavních proudů a zavlažila tak celou zemi (Gn 2,10).

3.1.4 Vítr

V prastarých kulturách byl vítr považován za „*dech země*“.¹¹⁴ Lidé věřili, že se v něm ukrývá vyšší moc. Hebrejské slovo „*ruah*“ znamená nejen „*vítr*“, ale také „*dech*“, „*dýchání*“ a „*duch*“. Kdo dýchá, žije. Na počátku světa se nad vodami vznášel Boží „*ruah*“, dech života. Cyril Alexandrijský srovnával vdechnutí života Adamovi s dechem Ježíše, který tak předává Ducha svatého (J 20,22).¹¹⁵

¹¹⁰ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 304.

¹¹¹ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 329.

¹¹² *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 188-189.

¹¹³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 319.

¹¹⁴ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 297.

¹¹⁵ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 298-299.

Duch svatý, stejně jako vítr, uragán, přichází nečekaně. Je velmi aktivní. Strhává s sebou vše, co si zamane. Vítr uklidňuje vody (Gn 8,1), zachránil Izrael před Egyptany při přechodu přes Rudé moře (Ex 14,21), z vichrů si Bůh činí své posly (Ž 104,4), Hospodin svým dechem obnovuje tvář země (Ž 104,30). Nový zákon spojuje vítr s Božím Duchem.¹¹⁶ Ukázkou budiž Janovo evangelium: „*Vítr vane, kam chce, a slyšíš jeho hlas, ale nevíš, odkud přichází a kam jde. Tak je to s každým, kdo se narodil z Ducha*“ (J 3,8).

O větru se píše také ve Skutcích apoštolů: V den Letnic se z nebe ozval „*hukot, jakoby se řítit prudký vítr*“ (Sk 2,2). Mocný zvuk vyjadřuje nezměrnou sílu působení Božího Ducha, jenž o Letnicích spočinul na učednících, a kteří jím byli naplněni.

Na raně křesťanských sarkofázích nalezneme vyobrazení větru v podobě okřídlených mladíků foukajících do rohu nebo mušle. Ve středověku už to jsou jen foukající hlavy.¹¹⁷

3.1.5 Bouře

Bouře je vyobrazením síly.¹¹⁸ Byla považována za znamení Boží přítomnosti. Její význam není vždy zcela jednoznačný. Na jedné straně se jedná o symbol Božího hněvu, na druhé straně přináší plodnost a život pro vyprahlou zemi. V Novém zákoně je zjevení v Bouři spojováno zejména s Boží milostí.¹¹⁹

3.1.6 Zemětřesení

Jedním z nejméně obvyklých symbolů Ducha svatého je zemětřesení. Tento obraz najdeme ve Skutcích apoštolů ve scéně, kdy Duch svatý sestupuje na všechny shromážděné učedníky (Sk 4,31). Zemětřesení značí sílu a moc Boha. Nastalo při Ježíšově smrti (Mt 27,51), při jeho zmrtvýchvstání (Mt 28,2) a jak již bylo zmíněno, jako znamení přicházejícího Ducha svatého (Sk 4,31). Bylo přítomno i při osvobození apoštola Pavla (Sk 16,26).¹²⁰

¹¹⁶ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 298.

¹¹⁷ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 2299.

¹¹⁸ RAHNER, Karl, VORGRIMLER, Herbert, *Teologický slovník*. Praha: Zvon, 1996, s. 72.

¹¹⁹ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 39.

¹²⁰ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 318-319.

3.2 Symboly z živé přírody

3.2.1 Holubice

Holubice je jedním z nejstarších křesťanských symbolů. Jde o symbol Ducha svatého, ale i lidské duše, která se vznáší k nebi. Jako holubi jsou mnohdy označováni proroci, které postupně Bůh vypouštěl do světa, aby učili ctnostnému životu. Za protiklad holubice bývá považován havran, tedy egoista či „učitel špatnosti“.¹²¹

Od Nicejského koncilu je Duch svatý vyobrazován v podobě holubice. Tento symbol Ducha svatého najdeme například na vyobrazeních Ježíšova křtu nebo na obrazech Zvěstování Panně Marii. Objevuje se také jako inspirace shůry.¹²² Po potopě vypustil Noe třikrát holubici. V tomto případě jde o symbol nového života.¹²³

Na rozdíl od beránka, zajíce nebo jelena, kteří symbolizují lidskou duši, holubice symbolizuje přímo Ducha svatého. Jde o symbol schopnosti Boha sestupovat s lehkostí z nebe do lidského světa.¹²⁴ V této podobě se Duch svatý objevuje v ikonografii zejména na vyobrazeních křtu Krista v Jordánu. Dále to mohou být vyobrazení stvoření světa. Takové najdeme například na tapiserii *Stvoření světa* ve španělském městě Gironna.¹²⁵

3.2.2 Včela

V Písmu jsou na několika místech oceňovány vlastnosti včel (hebr. *dehora*). Jako zpodobnění Ducha svatého je uvádí Bernard z Clairvaux. Včely jsou podle něho symbolem Ducha svatého, který přináší inspiraci kazatelům. Kázání se pak stávají „medotekoucími“.¹²⁶

Včela je dávana za vzor „slabým lidem“ v knize Sirachovcově.¹²⁷ Tak jako malá včela může svou pílí přinést nesmírný užitek, tak i pro „nepatrného člověka“ je možné se vůli a houževnatostí povznést. Naproti tomu včelí roj je vždy obrazem hrozby a nebezpečí.¹²⁸

¹²¹ RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 123.

¹²² KIRSCHBAUM, Engelbert, *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*. Freiburg: Herder, 1994, s. 228-229.

¹²³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 190-191.

¹²⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 396.

¹²⁵ RYWIKOVÁ, Daniela. Úvod do křesťanské ikonografie. Ostrava: Oftis, 2006, s. 119.

¹²⁶ Srov. RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 115.

¹²⁷ Srov. Sir 11,3.

¹²⁸ Srov. ¹²⁸ RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 115.

3.2.3 Sasanka

„*Duch, který vane, kam chce.*“ Pro pomíjivou krásu svých květů jsou sasanky neboli anemonky známy nejen jako symbol pomíjivosti života a světské slávy, ale také jako nenápadný symbol Ducha svatého.

Latinský výraz *anemone* vychází z řeckého slova *anemos*, které překládáme jako *vítr*.¹²⁹ Nejčastěji bývají anemonky zobrazovány na výjevech Ukřižování nebo Oplakávání Krista. Podle legendy zrudly na Kalvárii její květy Kristovou krví.¹³⁰

3.2.4 Pivoňka

Pivoňky jako léčivé i okrasné rostliny byly pěstovány například v kláštorech. Jsou známé jako růže bez trní. Jejich květy mohou být bílé, růžové, fialové nebo i červené. Známe jsou také jako „svatodušní růže“, a to podle termínu kvetení (druhá polovina května). Ve výtvarném umění je najdeme na vyobrazeních rajských zahrad. Vztahují se rovněž k mariánské ikonografii.¹³¹

3.2.5 Orlíček

Květ orlíčku připomíná holubici. Tomu napovídá i její německý název *Tauberln*. Stonek se sedmi květy pak symbolizuje sedm darů Ducha svatého. Vyobrazení orlíčku lze nalézt například na desce s Klaněním tří králů z 15. století ve Wallraf-Richarts Museum v Kolíně nad Rýnem.¹³²

¹²⁹ MARTINEK, Radek. *Květy trpělivosti: Květinové motivy v liturgickém umění a jejich symbolický význam*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, s. 154.

¹³⁰ RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 92.

¹³¹ MARTINEK, Radek. *Květy trpělivosti: Květinové motivy v liturgickém umění a jejich symbolický význam*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, s. 147.

¹³² RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 89.

3.2.6 Len

Ve starém Egyptě a Orientu byl len symbolem světla, života a plodnosti. Lněná vlákna byla přirovnávána ke slunečním paprskům. Ze lnu se vyráběly nejjemnější tkaniny, které byly používány nejen na faraonově dvoře, ale i při pohřbívání mrtvých. Snadno se bělila, těžko barvila. Mnohá lněná plátna z hrobek faraonů se zachovala dodnes.¹³³

Židé si přinesli znalosti o pěstování a zpracování lnu právě z Egypta. Jemné lněné plátno (kment) bylo předepsáno pro výrobu obřadního roucha kněží (Ex 28,6). Vybělené lněné plátno v hebrejské kultuře je znakem svatosti, má morální rozměr a jeho barva je barvou samotného Boha. Lněný oděv je striktně oddělován od oděvu vlněného. Vlněný oděv bývá považován za znak profánního života, naopak len symbolizuje duchovní dění. Len se používal i později při výrobě křesťanských liturgických rouch – jednalo se o křestní alby, bohoslužebné alby, oltářní plátna, korporály a plátna určená o očistě liturgických nádob.¹³⁴

3.3 Antropomorfní symboly

3.3.1 Dech

Kdo dýchá, žije. Kdo je bez dechu, jako by zemřel. Dech je jedním z nejmýlnějších symbolů Ducha svatého. Hebrejský výraz *ruah* lze překládat jako *vítr*, ale také jako *dech*.¹³⁵ V Novém zákoně je vítr přímo spojen s Duchem svatým. V Janově evangeliu čteme: „*Nediv se, že jsem ti řekl: Musíte se znovu narodit. Vítr vane, kam chce, a slyšíš jeho hlas, ale nevíš, odkud přichází a kam jde. Tak je to s každým, kdo se narodil z Ducha*“ (J 3,7-8).

Cyril Alexandrijský si všimá spojitosti mezi vdechnutím života Adamovi (Gn 2,7) a činem vzkříšeného Ježíše, který předává Ducha učedníkům rovněž svým dechem: „*Po těch slovech na ně dechl a řekl jim: „Přijměte Ducha svatého. Komu odpustíte hříchy, tomu jsou odpuštěny; komu je zadržíte, tomu jsou zadrženy.*“ (J 20,20-23)

¹³³ MARTINEK, Radek. Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 9.

¹³⁴ MARTINEK, Radek. Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 10.

¹³⁵ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 297.

3.3.2 Krev

Krev má ve Starém zákoně posvátný význam a používala se při bohoslužbě. Je to život sám. Zvláštní ochranný význam má krev velikonočního beránka. V Novém zákoně je krev Kristova spásou pro všechny lidi. Kristus vylévá krev za nás a pro nás. Obmývá nás svou krví, a právě jejím prostřednictvím nám zjednává přístup k Bohu.¹³⁶ V Janově pojetí jsou voda a krev tryskající z boku ukřižovaného Krista znamením Boží lásky a symbolem přicházejícího Ducha svatého.¹³⁷

3.3.3 Ruka

Hebrejské slovo „*jad*“ v sobě nese dva významy. Překládá se jako „*ruka*“ i „*moc*“. Ruka je „*vyjádřením aktivity, moci a panování*“.¹³⁸ Právě vkládáním rukou je předáván Duch svatý. Rukou konal Ježíš zázraky. Dotekem žehnal a uzdravoval nemocné a totéž budou činit v jeho jménu i apoštolové.

Rukou dochází k svátostnému udělení Ducha svatého: „*Když pak na ně Pavel položil ruce, sestoupil na ně Duch svatý, takže začali mluvit v jiných jazycích a prorokovat*“ (Sk 19,6). Symbol ruky odkazuje na žehnací gesto, modlitbu i svátostné slavení. Gesta rukou se používají rovněž při epiklezi, svolávání moci Ducha svatého.¹³⁹

3.3.4 Jazyk

Letniční zjevení ohnivých jazyků je oblíbeným tématem středověkých umělců.¹⁴⁰ Nacházíme zde mimo jiné *motiv překonání babylonské věže a zmatení jazyků*.¹⁴¹ Nastává čas, kdy si lidé znovu navzájem porozumí. Ježíš svým dotykem mimo jiné navracel řeč. Jazyk nás spojuje s lidmi a zároveň nám dovoluje vyjádřit své city před Bohem.¹⁴²

¹³⁶ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 186-187.

¹³⁷ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 186-187.

¹³⁸ Srov. HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999, s. 223.

¹³⁹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 190.

¹⁴⁰ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 84.

¹⁴¹ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 12.

¹⁴² LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 150.

3.3.5 Ústa

Duch svatý promlouval ústy proroků i apoštolů. Tak se i ústa stávají jedním ze symbolů působení Božího Ducha. Ústa značí mimo jiné vycházení k druhým. Kdo zná Ducha svatého, pro toho je nemožné o něm pomlčet: „*Modlete se i za mne, aby mi bylo dáno slovo, abych mohl otevřít ústa a směle oznamovat tajemství evangelia*“ (Ef 6,19).

3.3.6 Prsy

Svatý Antonín z Padovy nazývá Ducha mimo jiné „*Božským prsem*“.¹⁴³ Tento světec nešetřil přirovnáními a často používal alegorie týkající se například těhotenství a porodu. Mateřské prsy jsou symbolem života a plodnosti (Gn 49,25). Mléko je pak možné přirovnat k darům Ducha svatého. O prsech se mluví rovněž v Písni písní: „*Dovol mi prosím na palmu šplhat, její ovoce vzít do dlaní. Tvé prsy kéž jsou mi hrozny vína, tvůj dech ať voní jabloní*“ (Pís 7,9).

3.3.7 Tělo

Ducha svatého vyobrazeného v tělesné podobě člověka nebo anděla nacházíme zejména na uměleckých památkách s trojiční tematikou. Příkladem budiž mozaika *Nejsvětější Trojice* v bazilice Saint Vitale v italské Ravenně (546-548)¹⁴⁴, mozaika *Abraham hostí tři muže* v kostele Svaté Marie Maggioire v Římě (432-440)¹⁴⁵ nebo Rublevovo dílo [→ obr. 9].

Zpodobnění Nejsvětější Trojice v podobě tří mužů při návštěvě Abraháma a Sárý je raně křesťanský koncept značně oblíbený v byzantském umění. Jedná se o starozákonní prefiguraci Nejsvětější Trojice. Svátý Augustin upozorňuje ve svém traktátu *De Trinitate Libri* na oslovení „*Pane můj*“ (Gn 18,3). Abraham mluví ke třem mužům, avšak v jednotném čísle. Setkává se se třemi, uctívá jediného. Právě v tomto výjevu vidí svátý Augustin jasný předobraz trojjedinosti boží. V byzantském umění jsou zmíněné tři postavy nejčastěji zobrazovány jako andělé s křídly. Oproti tomu na italské mozaice z let 546-548, jež se nalézá v bazilice San Vitale v Raveně, má křídla pouze jedna v tří postav – Duch svatý.¹⁴⁶

¹⁴³ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁴⁴ RYWIKOVÁ, Daniela. Úvod do křesťanské ikonografie. Ostrava: Oftis, 2006, s. 125.

¹⁴⁵ RYWIKOVÁ, Daniela. Úvod do křesťanské ikonografie. Ostrava: Oftis, 2006, s. 124.

¹⁴⁶ RYWIKOVÁ, Daniela. Úvod do křesťanské ikonografie. Ostrava: Oftis, 2006, s. 83-85.

3.4 Plody lidské práce

3.4.1 Olej

Oleje je považován za dar Boží, za Boží požehnání. Olej má zklidňující a léčivou sílu a v lampách dává světlo. Je také považován za symbol lásky, přátelství a radosti, protože rozjasňuje obličej.¹⁴⁷ Mojžíšovi zářila tvář po setkání s Bohem (Ex 3,6; Ex 34,33-35).

Pomazání je posilou, ale i darem ochrany a síly. Spojuje věřícího pevněji s Kristem. Je to dar síly bojovat proti zlu a následovat dobro.¹⁴⁸ Vylitím oleje se zpravidla uděluje milost Ducha svatého. Zvláštní význam má ve svátostech biřmování, svěcení kněží nebo pomazání nemocných.¹⁴⁹

Pomazání olejem je téměř synonymem Ducha svatého. Stává se účinným svátostným znamením biřmování. Kristus, hebrejsky Mesiáš, znamená „Pomazaný“. Již ze Starého zákona známe osobnosti, které byly „pomazané“, zejména král David. Nicméně tyto starozákonní postavy nebyly pomazané Duchem úplně. Dokonalost pomazání Duchem přichází až s Ježíšem. Lidství, jenž přijímá za své, je zcela pomazáno Duchem svatým. Je to právě on, kdo působí v Kristu schopnost zachraňovat a uzdravovat. a konečně, je to on, kdo křísí Ježíše z mrtvých.¹⁵⁰

Sv. Řehoř z Nyssy ve svém díle *De Spiritu Sancto* dodává: „*Pojem „pomazání“ napovídá ... že mezi Synem a Duchem není žádná vzdálenost. Jako totiž mezi povrchem těla a olejem pomazání nezaznamenává ani rozum, ani počitek žádného prostředníka, tak je také styk Syna s Duchem bezprostřední; takže se ten, kdo vírou navazuje styk se Synem, musí nejprve dotknout oleje. Ve skutečnosti není žádná z osob bez Ducha svatého ... Duch svatý totiž přichází ze všech stran vstříc těm, kdo se přibližují s vírou.*“¹⁵¹

¹⁴⁷ LÉON-DUFOUR, Xavier. Slovník biblické teologie. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 299.

¹⁴⁸ DARMO, Andrej. *Pojem a obsah mystagógie svätého Ambróza v De sacramentis a De mysteriis jako východisko súčasnej obnovy krstnej mystagógie*. In: Studijní texty ze spirituální teologie IX.: O Duchu svätém a svätosti biřmování. Olomouc: Centra Aletti, 2012. s. 129.

¹⁴⁹ LÉON-DUFOUR, Xavier. Slovník biblické teologie. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 300.

¹⁵⁰ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 189.

¹⁵¹ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 187.

3.4.2 Víno

Víno je obrazem životní radosti (Sd 9,13). Podle žalmisty sám Bůh je dárce vína (Ž 104,15).¹⁵² Hospodin nabízí žízňícím nejen vodu, ale i víno (Iz 55,1). Symbol vína lze spojovat s duchovními dary. Už v knize Jeremiášově najdeme příslib vína životní radosti od Boha: „*Tak praví Hospodin: Hle, já všechny obyvatele této země, krále sedící na Davidově trůnu, kněze, proroky i všechny obyvatele Jeruzaléma, naplním tak, že budou opilí.*“ (Jr 13,13).

Výmluvná je příhoda na svatbě v Káni Galilejské: „*Ježíšova matka mu řekla: „Nemají víno.“ – „Jakmile vrchní správce svatby okusil tu vodu, z níž se stalo víno (a nevěděl, odkud je, ale služebníci, kteří tu vodu nalévali, věděli), zavolal ten vrchní správce ženicha a řekl mu: „Každý člověk podává nejdříve nejlepší víno, a když jsou hosté opilí, podává to horší. Ty jsi zachoval nejlepší víno až do konce.*“ (J 2,3-10).

Po seslání Ducha svatého mnozí přihlízející posměšně tvrdili: „*Opili se novým vínem!*“ (Sk 2,13). Vzápětí je apoštol Petr opravil: „*Židé a všichni, kdo pobýváte v Jeruzalémě, dobře mě poslouvejte: Tito lidé vůbec nejsou opilí, jak si myslíte. Děje se to, co bylo předpověděno ústy proroka Joele. V posledních dnech, praví Bůh, vylijí svého Ducha na všechny lidi.*“ (Sk 2,14-17). Nebojácnost a výmluvnost přítomných věřících, byla způsobena nikoli vínem, ale mocným a proměňujícím působením Ducha svatého, které ve své malomyslnosti lidé s účinky vína zaměnili. Možná nebyli tak daleko od pravdy, jelikož toto opojné seslání životní radosti bylo již dříve od Boha zaslíbeno. Pravá radost a skutečné životní naplnění se nalézá ne na dně sklenice, ale v živém společenství s Duchem svatým a v lásce k Bohu a lidem.¹⁵³

¹⁵² LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 296.

¹⁵³ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 301.

3.4.3 Oděv

Oblečení nebo šat vypovídá něco o vnitřní podstatě člověka, dokonce se ve starověku věřilo, že změnou oblečení se mění i člověk. Výměna šatu má vliv na obrodu člověka. Člověk v původním dokonalém stavu šat nepotřeboval, byl *oděn božským světlem*.

Šat patří k nejnnutnějším potřebám člověka. Chrání před chladem, větrem, ale i pohledy ostatních.¹⁵⁴ Výměna šatu může sloužit i k předání úřadu. Špinavý šat je pak symbolem hříšného způsobu života (Za 3,3).¹⁵⁵

Ježíš přislíbil svým učedníkům šat nový: „*Hle, já na vás sešlu zaslíbení svého Otce. Zůstaňte ale ve městě, dokud nebudete oblečeni mocí shůry*“ (L 24,45-49).

3.5 Profese

3.5.1 Lékárník

Antonín z Padovy hovoří o Duchu svatém jako o „*lékárníkovi, který připravuje posvěcující balzám ctností*“ a „*nabízí balzám milosrdenství*“.¹⁵⁶ Lásku Božího Ducha pak přirovnává k ozdravnému oleji, který překryje a zahojí všechny hříchy.¹⁵⁷

3.5.2 Harfeník

Antonín z Padovy nazývá Ducha svatého rovněž „*božským harfeníkem, který zpívá v srdci kazatele*“.¹⁵⁸ Hra na harfu je ve Starém zákoně synonymem chvalozpěvu.¹⁵⁹ Například mladý David hrou na harfu uklidňoval Saula (1S 16,23). Hra na tento strunný nástroj je v Bibli rovněž formou díkůvzdání (2Pa 20,28). Ve výtvarném umění středověku je pak trojhranná harfa symbolem chvály Nejsvětější Trojice.¹⁶⁰

¹⁵⁴ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 507.

¹⁵⁵ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 263-265.

¹⁵⁶ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁵⁷ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁵⁸ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 138-139.

¹⁵⁹ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999, s. 64.

¹⁶⁰ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 66.

3.6 Abstraktní symboly

3.6.1 Dar

Duch svatý je darem v rámci imanentní i ekonomické Trojice.¹⁶¹ Je láskou, která je jako vzájemný dar sdílena Otcem i Synem, přičemž každý z nich je dárce i obdarovaným. Pospíšil v této souvislosti hovoří o tzv. *kruhovém paradigmatu*.¹⁶² Přesto je třeba zmínit, že prvním dárce a „*pramenem Ducha*“ je Otec a prvním příjemcem daru je Syn. Otec pak ve své lásce dává prostor k reciprocitě a nechává se Synem zpětně obdarovat.¹⁶³

Duch svatý je tedy darem a *věčným vycházením* ve vnitrobožských vztazích, ovšem sdílí se rovněž *ad extra*, tedy směrem ke stvoření.¹⁶⁴ Svatý Bonaventura z Bagnoregia přivlastňuje Duchu svatému mimo jiné zachování existence stvořeného světa. V Duchu svatém je krása, radost a štěstí, které ve spojení s nejvyšší dobrotou a vůlí Božího Ducha nabízejí stvoření to, po čem nejvíc prahne. Tato milost Ducha přichází nezaslouženě a je zdarma daná. Disponuje člověka mimo jiné ke sdílení a k pomoci bližnímu.¹⁶⁵

3.6.2 Pečeť

„*Pečeť je symbolem osoby, která ji vlastní*“ (Gn 38,18)¹⁶⁶. Je autoritou a nese v sobě nedotknutelnost. Její otisk značí právoplatnost, případně pověření. Je podpisem, stvrzenkou, dokladem.¹⁶⁷

Ježíšovou pečetí je Duch svatý.¹⁶⁸ Obraz pečeti vyjadřuje konečný, definitivní účinek pomazání Ducha svatého. Je tedy podobný symbolu pomazání olejem.¹⁶⁹

¹⁶¹ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 221.

¹⁶² Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 210.

¹⁶³ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 211.

¹⁶⁴ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 213.

¹⁶⁵ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 214-219.

¹⁶⁶ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 316-317.

¹⁶⁷ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 316-317.

¹⁶⁸ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 232.

¹⁶⁹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 190.

3.6.3 Hrot šípu

Ve starém orientu byl luk a šíp znamením božské moci (akkadský Marduk, assyrský Aššur, egyptská Nejt). Atributy toulce, luku a šípu jsou spojeny také s řeckým Érosem a římským Amorem.¹⁷⁰ Rovněž v Bibli jsou tyto atributy obrazem Boží moci (Ž 7,13, Ž 77,18). Šíp je přirovnáván k Božímu slovu, které se vryje do srdce. Šíp je tedy Kristus. Hrot šípu se zarývá hluboko do srdce.

Origenes nazývá Boha lukostřelcem. Šíp v tomto obrazném vyjádření představuje sluneční paprsek. Paprsek Ducha svatého oslovuje lidskou duši a naplňuje ji. Vychází ze slunce, je to slunce. Mluvíme rovněž o oplodňujícím prvku.¹⁷¹

3.6.4 Závďavek

Záloha. Záruka vážně míněného rozhodnutí Boha dokončit své započaté dílo spásy všech lidí.¹⁷² V tomto připodobnění jde o příslib budoucí spásy. Vše, co zatím od Boha máme, je pouze závďavek, příslib něčeho většího, co Bůh vyplatí v budoucnu. Duch svatý je prvním ovocem jeho darů, které budou nezměrné.

Duch svatý je v Novém zákoně zárukou plnosti: „*Víme, že až ten pozemský stan, v němž přebýváme, bude stržen, máme od Boha věčné stavení v nebi, přibýtek, jenž nebyl vytvořen rukama. Proto, dokud jsme v tomto stanu, sténáme touhou ocitnout se už v našem nebeském přibýtku – až jej totiž oblečeme, nezůstaneme nazí. Dokud jsme v tomto stanu, sténáme tíhou, protože nechceme být svlečení, ale oblečení, aby to, co je smrtelné, bylo pohlceno životem. Vždyť právě proto nás Bůh stvořil a dal nám Ducha jako záruku!*“ (2K 5,1-5).¹⁷³

¹⁷⁰ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 266.

¹⁷¹ DAVY, Marie-Madeleine. *Románská symbolika: Duch 12. století*. Praha: Malvern, 2014, s. 245.

¹⁷² PRITCHARD, Ray. *Jména Ducha svatého*. Praha: Triton, 2021, s. 162.

¹⁷³ KOHUT, Pavel Vojtěch. „*Získat Krista a být s ním spojen*“ (Flp 3,8B-9A) – *Uvedení do pavlovské spirituality*. In: Pavel z Tarsu – apoštol národů: studie DTI HK. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012. s. 80.

3.6.5 První ovoce

Význam je podobný jako u závdavku. Jedná se o příslib něčeho mnohem většího.¹⁷⁴ Jde o první díl úrody, která bude nesmírně hojná.

„Ale i my, kteří okoušíme první ovoce Ducha, i my ve svém nitru sténáme, zatímco očekáváme přijetí za syny, to jest vykoupení svého těla“ (Ř 8,23).

3.6.6 Obřízka srdce

Svatý František je nám sděluje, že srdce je místem přebývání jak celé Trojice, tak Ducha svatého.¹⁷⁵ Srdce je považováno za místo, kde se člověk setkává s Bohem. V hebrejském myšlení je to centrum nejen citů, ale také myšlení, poznání a rozhodnutí.¹⁷⁶

Obřízka byla v Izraeli odnepaměti znamením přináležitosti ke společenství. Sama o sobě však neznamenal nic. Rozhodující je už podle starozákonních autorů obřízka srdce, přičemž původcem a jediným zprostředkovatelem obřezání srdce je Bůh.¹⁷⁷

V případě obřízky srdce hovoříme o nejhlubším rozhodnutí být zde pro Boha a bližní. Jde o víru, která se projevuje láskou. Jedná se o skryté obřezání – obřezání srdce, příslušnost k Bohu. Obřízka srdce pochází výlučně od Boha a jádro spočívá v trvalém spojení s Kristem.¹⁷⁸

¹⁷⁴ PRITCHARD, Ray. *Jména Ducha svatého*. Praha: Triton, 2021, s. 133.

¹⁷⁵ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 49.

¹⁷⁶ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 473.

¹⁷⁷ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 288-289.

¹⁷⁸ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 288-289.

3.7 Barvy

3.7.1 Bílá

Bílá barva je barvou svátků, světla a radosti. Značí Boží slávu. Odkazuje na nebe a nebeské bytosti. V oslnivě bílém rouchu [→ obr. 8] se zjevil rovněž Ježíš Kristus na hoře Proměnění: „*Jeho šaty se rozzářily a úplně zbělely, tak jak by je žádný bělič na zemi nemohl vybělit*“ (Mk 9,3).¹⁷⁹

Černá a bílá barva mají vztah ke světlu. Černá může odkazovat na nepřítomnost světla (hřích), ale i na skromnost. Oproti tomu bílá barva má v našich kulturních podmínkách pouze pozitivní konotaci. Latinský výraz „*albus*“ má poměrně neutrální význam. Jde o matnou bílou. Naproti tomu slovo „*candidus*“ v sobě nese jakési božské světlo, nebeský „*splendor*“. Anglický teolog v třináctého století Robert Grosseteste uvádí ve svých traktátech, že Bůh je světlo. Bílá barva vždy přirozeně souvisela se světlem. Přirozené světlo je pak obrazem nestvořeného duchovního světla.¹⁸⁰

Bílá je nositelem božských atributů. Mezi ostatními barvami má výsadní postavení. Ve starověku se do ní oblékaly společenské autority jako nositelé kulturních a morálních hodnot. Bílá plátna se vyráběla zpravidla v lnu. Znalosti ohledně pěstování a zpracování lnu si Židé přinesli z Egypta. Jemné lněné plátno (kment) bylo předepsáno pro výrobu obřadního roucha kněží (Ex 28,6). Bílá v biblické hebrejštině je barvou svatosti. Má morální rozměr a je barvou samotného Boha. Je to barva světla a života a nese v sobě kladný morální náboj. Bílé roucho má eschatologický význam, značí Boží slávu.

V Novém zákoně je bílá barva přítomna jako odkaz na nebeské skutečnosti. Bílé oblečení je znakem Boží milosti a spojení s Kristem. Jde o znamení Boží slávy. Výmluvné je Kristovo Proměnění na hoře: „*Jeho šaty se rozzářily a úplně zbělely, tak jak by je žádný bělič na zemi nemohl vybělit.*“ (Mt 9,3). Svatý Ambrož vykládá tuto událost jako *zjevení dokonalého a proměněného lidství*.¹⁸¹

¹⁷⁹ LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003, s. 27.

¹⁸⁰ MARTINEK, Radek. *Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 8-9.

¹⁸¹ Srov. MARTINEK, Radek. *Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 11.

3.7.2 Červená

Lidská zkušenost s červenou barvou má přirozenou povahu. Je to barva krve a ohně, barva uzardění se, barva lidských rtů, barva, bez které není lidský život představitelný. Dá se říci, že je to život sám. Červená barva v nás podporuje aktivitu, sebevědomí a činorodost.

Jak již bylo zmíněno, červená barva souvisí zejména se symbolikou krve a ohně. V obou případech se jedná o fatální záležitosti. Krev je symbolem samotného života. Souvisí s jeho počátkem, ale i koncem. Oheň život udržuje, ale může znamenat také jeho zmar.

Červená tedy značí nezbytnost, nezastupitelnost, život, lásku, svobodu, ale i nebezpečí. Do červené se často oblékali králové a vladaři na znamení spojení tohoto života s posmrtným. Tmavý purpur rovněž odkazuje na křesťanské mučedníky.¹⁸²

¹⁸² MARTINEK, Radek. *Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 16-22.

Závěr

„*O Duchu svatém je nemožné mluvit a nemožné mlčet.*“¹⁸³ Napříč staletími se křesťané pokoušejí vyjádřit paradoxní, mocné, skryté, všeobjímající a nádherné mystérium Božího Ducha. I přes to, že Boží přítomnost lze zakoušet doslova na každém kroku, zůstává Boží Duch pro křesťany stále nevyčerpatelným tajemstvím a zdrojem nejhlubších teologických myšlenek.

Duch svatý je přítomen ve světě a jeho projevy jsou svobodné a dynamické. Člověk ve své touze po poznání pojednává o Duchu pomocí rozličných obrazů a symbolů. Ať už jde o znamení vody, větru, světla, oblaku, holubice, oleje, pečeti, dechu nebo pivoňky, mluvíme jen o jednotlivostech, dílčích projevech pravé skutečnosti, které ve světě můžeme zakoušet. Jedná se o lidská přirovnání, nedokonalé odrazy skutečného Boha.

Práce na tomto tématu mnohdy připomínala tvorbu mozaiky nebo skládání puzzle. Z malých dílků se snažila poskládat obraz nezobrazitelné skutečnosti. Ve slovnících vyhledávala drobnosti, které by mohly vést k lepšímu pochopení rozmanitosti lásky, kterou je Boží Duch.

Stanoveným cílem bylo přiblížit působení Ducha svatého prostřednictvím lidských přirovnání, obrazů, symbolů a uměleckých děl. Věřím, že takovéto zpracování umožní lépe zachytit transcendentní skutečnost, kterou je Bůh, a pomoci lidem, křesťanům a snad i ostatním, na jejich cestě za intuitivním vnímáním Božího Ducha.

S pokorou musíme přiznat, že každé lidské poznání a každý lidský pokus promlouvat o Duchu svatém je pouhou nitkou na tapiserii, střípkem ve vitráži, tahem štětce na fresce, tónem v symfonické básni, barevným kamínkem v mozaice. Člověk může nahlédnout jen pouhý zlomek skutečnosti, kterou je Bůh.

V současném životě tak stojíme na samém začátku. Naše poznání transcendentní skutečnosti je prozatím nedokonalé. Pro tentokrát bude vždy ve skládance nějaký dílek chybět. „*Nyní vidíme jako v zrcadle, jen v hádance, potom však uvidíme Boha tváří v tvář.*“ (1K 13,12).¹⁸⁴

¹⁸³ Srov. CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011. s. 13.

¹⁸⁴ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, s. 109.

Seznam použité literatury

Biblické zkratky odpovídají Českému ekumenickému překladu Bible.

AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011. ISBN 978-80-87183-37-3.

BAUER, Alois. *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-25-3.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 978-80-7021-965-2.

BROŽ, Prokop. *Ospravedlnění v listu Římanům*. In: Pavel z Tarsu – apoštol národů: studie DTI HK. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012. s. 37-49. ISBN 978-80-7405-076-3.

CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Tajemství Ducha svatého podle Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2011. ISBN 978-80-244-2916-8.

ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. Praha: Idea Servis, 1996. ISBN 80-85970-12-0.

DARMO, Andrej. *Pojem a obsah mystagógie svätého Ambróza v De sacramentis a De mysteriis jako východisko súčasnej obnovy krstnej mystagógie*. In: Studijní texty ze spirituální teologie IX.: O Duchu svatém a svátosti biřmování. Olomouc: Centra Aletti, 2012. s. 105-151. ISBN 978-80-7412-123-4.

DAVY, Marie-Madeleine. *Románská symbolika: Duch 12. století*. Praha: Malvern, 2014. ISBN 978-80-87580-77-5.

HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-300-1.

HOJDA, Jan, PAVIENSKÝ, Zbyněk. *Hledání vzájemnosti: Obraz rodiny v konceptuální fotografii – pokus o teologickou interpretaci*. Jablonec nad Nisou: IN, 2012. ISBN 978-80-87821-00-8.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-473-3.

KIRSCHBAUM, Engelbert, *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*. Freiburg: Herder, 1994. ISBN 3-451-22568-9.

KOHUT, Pavel Vojtěch. „Získat Krista a být s ním spojen“ (Flp 3,8B-9A) – Uvedení do pavlovské spirituality. In: Pavel z Tarsu – apoštol národů: studie DTI HK. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012. s. 65-82. ISBN 978-80-7405-076-3.

LASUS, Jean. *Umění světa. Raně křesťanské a byzantské umění*. Praha: Artia, 1971. ISBN

LÁŠEK, Jan blahoslav, LUPTÁKOVÁ, Martina, ŘOUTIL, Michal. *Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-98-4.

LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2003. ISBN 80-200-1127-7.

LUPTÁKOVÁ, Marina. *Od masky k osobnosti. Zobrazení naplněného lidství v ikoně*. In: Ikona v ruském myšlení 20. století: sborník statí a studií. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. s. 9-49. ISBN 978-80-87378-98-4.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-254-3.

MARTINEK, Radek. *Květy trpělivosti: Květinové motivy v liturgickém umění a jejich symbolický význam*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-244-6061-1.

MARTINEK, Radek. *Všechny barvy církve: Barevnost křesťanského oděvu a její význam v tradici západní církve*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-09-2.

MRÁZEK, Jiří. *Duch svatý v Novém zákoně*. In: Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici. Brno: CDK, 1999, s. 8-18. ISBN 80-85959-42-9.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-259-6.

NOUWEN, Henri. *Modlitba s ikonami*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-577-1.

PRITCHARD, Ray. *Jména Ducha svatého*. Praha: Triton, 2021. ISBN 978-80-7553-747-8.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*. Olomouc: Matrice Cyrilometodějská, 1999. ISBN 80-7266-005-5.

RAHNER, Karl, VORGRIMLER, Herbert, *Teologický slovník*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-088-5.

RYOT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5.

RYWIKOVÁ, Daniela. *Úvod do křesťanské ikonografie*. Ostrava: Oftis, 2006. ISBN 80-7368-251-6.

SACHAROV, Nikolaj. *O příčinách ikonoboreckých sporů*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018. s. 461-518. ISBN 978-80-907376-0-0.

STINISSEN, Wilfrid. *Víra bojující*. Uhřetitz: Doron, 2022. ISBN 978-80-7297-246-3.

ŠPIDLÍK, Tomáš; RUPNIK, Marko I. *Integrální poznání: Symbol jako nejdokonalější výpověď*. Olomouc: Centra Aletti, 2015. ISBN 978-80-7412-197-5.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Znáš Boha Otce, Syna i Ducha svatého?* OLOMOUC: Centra Aletti, 2005. ISBN 80-86715-45-0.

USPENSKIJ, Leonid Alexandrovič. *Teologie ikony pravoslavné církve*. In: Ikona – okno do věčnosti. Olomouc: Olomoucko-brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018. s. 27-460. ISBN 978-80-907376-0-0.

VYMĚTALOVÁ, Eva. *Duch Svatý – dárce života pro křesťana a Církev*. Univerzita Hradec Králové, 2020.

ZIÓLKOWSKI, Zenon. *Nejtěžší stránky bible*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-450-4.

ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek I*. Praha: Scriptum, 1992. ISBN 80-85528-19-3.

ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek II*. Praha: Scriptum, 1994. ISBN 80-85528-20-7.

ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika. Svazek I*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-432-5.

Obrazové přílohy

Obr. 1 – *David pomazán na krále prorokem Samuelem*, cca 230 po Kr., freska, synagoga v Dura Europos, Sýrie.
Zdroj: Wikimedia Commons, 24. 4. 2023.

Obr. 2 – *Ježíš a Samaritánka u Jákobovy studny*, 4. st. po Kr., freska, katakomby na Vía Latina, Řím, Itálie.
Zdroj: Wikimedia Commons, 24. 4. 2023.

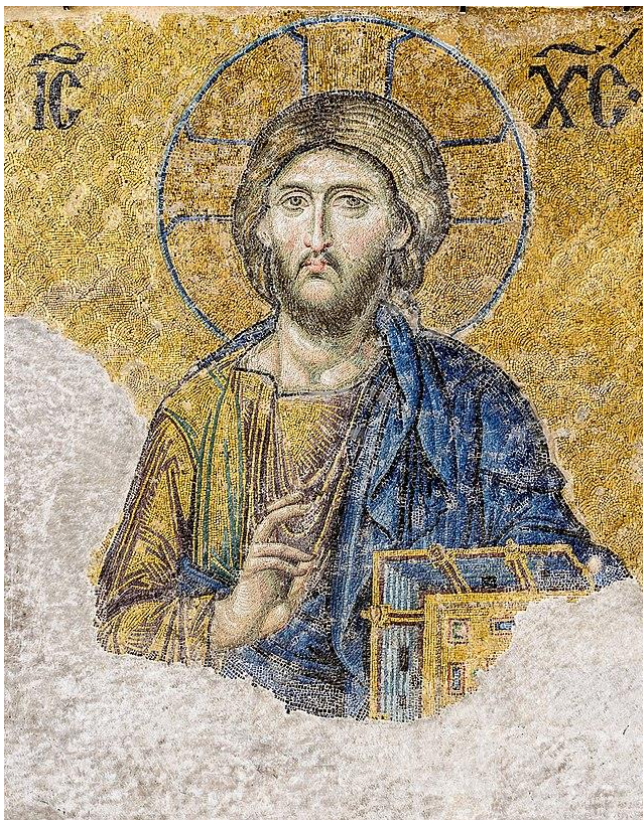
Obr. 3 – *Jeleni u pramene*, 5. st. po Kr., mozaika, Mauzoleum Gally Placidie, Ravenna, Itálie. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

Obr. 4 – *Křest Krista v Jordánu*, 5. st. po Kr., mozaika, Baptisterium ortodoxních, Ravenna, Itálie. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

Obr. 5 – *Stvoření světa*, 11. st. po Kr., tapiserie, katedrála Panny Marie, Gironna, Španělsko. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

Obr. 6. – *Kristus Pantokrator*, 13. st. po Kr., deesis mozaika, Hagia Sofia, Istanbul, Turecko. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

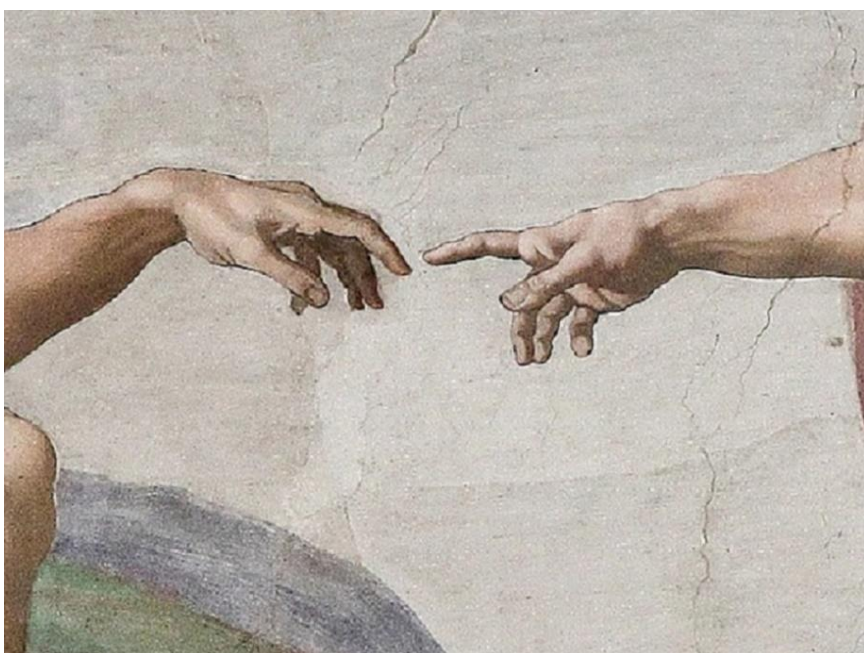
Obr. 7 – Duccio di Buoninsegna, *Sestoupení Ducha svatého*, 13.-14. st. po Kr., kostel svatého Jana, Mechelen, Belgie. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

Obr. 8 – Theofán řecký, *Proměnění Páně*, cca 1400 po Kr., ikona, Zdroj: Wikipedia.org., 21. 6. 2023.

Obr. 9 – Andrej Rublev, *Návštěva u Abraháma (Ikona nejsvětější Trojice)*, 1410, Tret'jakovská galerie, Moskva.
Zdroj: Wikimedia Commons, 12. 5. 2023.

Obr. 10 – Michelangelo Buonarroti, *Stvoření Adama (detail ruky/dotek)*, 1508-1512 po Kr., freska, strop, Sixtinská kaple, Vatikán. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.

Obr. 11 – Gian Lorenzo Bernini, *Duch svatý v podobě holubice*, cca 1660 po Kr., alabastrová vitráž, Trůn svatého Petra, Bazilika svatého Petra, Vatikán. Zdroj: Wikimedia Commons, 21. 6. 2023.